

Ekonomске slobode i poduzetništvo u novim zemljama članicama Europske unije

Vrbanac, Andrea

Graduate thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Economics and Business / Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:148:070888>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported/Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-10**

Repository / Repozitorij:

[REPEFZG - Digital Repository - Faculty of Economics & Business Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Specijalistički diplomski stručni studij

Ekonomika poduzetništva

**EKONOMSKE SLOBODE I PODUZETNIŠTVO U
NOVIM ZEMLJAMA ČLANICAMA
EUROPSKE UNIJE**

Diplomski rad

Andrea Vrbanac

Zagreb, travanj 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Specijalistički diplomski stručni studij

Ekonomika poduzetništva

**EKONOMSKE SLOBODE I PODUZETNIŠTVO U
NOVIM ZEMLJAMA ČLANICAMA
EUROPSKE UNIJE**

**ECONOMIC FREEDOMS AND ENTREPRENEURSHIP
IN THE NEW MEMBER STATES OF THE EUROPEAN
UNION**

Diplomski rad

Andrea Vrbanc, 0325001426

Mentor: izv.prof.dr.sc. Valentina Vučković

Zagreb, travanj 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je diplomski rad / seminarski rad / prijava teme diplomskog rada isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija.

Izjavljujem da nijedan dio rada / prijave teme nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog izvora te da nijedan dio rada / prijave teme ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem, također, da nijedan dio rada / prijave teme nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Andreja Vrhovac

(vlastoručni potpis studenta)

29.06.2022.

(mjesto i datum)

STATEMENT ON THE ACADEMIC INTEGRITY

I hereby declare and confirm by my signature that the final thesis is the sole result of my own work based on my research and relies on the published literature, as shown in the listed notes and bibliography.

I declare that no part of the thesis has been written in an unauthorized manner, i.e., it is not transcribed from the non-cited work, and that no part of the thesis infringes any of the copyrights.

I also declare that no part of the thesis has been used for any other work in any other higher education, scientific or educational institution.

Andreja Vrhovac

(personal signature of the student)

29.06.2022.

(place and date)

SADRŽAJ

Cilj rada je istražiti razinu, i povezanost između ekonomskih sloboda i poduzetništva u novim zemljama članicama Europske unije. Za potrebe rada, a za određivanje razine ekonomske slobode, koristili su se podaci *Indeks ekonomskih sloboda* koje svake godine izdaju *The Heritage Foundation* i *The Wall Street Journal* i indeks *Ekonomske slobode svijeta* prema istraživačkoj ustanovi *The Fraser Institute*. Razina poduzetničke aktivnosti dobivena je kroz podatke istraživanja *Global Entrepreneurship Monitor*, te su se koristili i podaci Eurostata u svrhu prikaza realnog BDP-a, stope novootvorenih poduzeća, stope preživljavanja i stope zatvorenih poduzeća. Analiza postojeće literature i korištenih podataka je pokazala da u većinu slučajeva razina ekonomske slobode utječe na poduzetničku aktivnost te da slobode treba poticati kako bi se stvorilo što bolje okruženje za razvoj poduzetništva.

Ključne riječi: ekonomske slobode, poduzetništvo, Europska unija, nove zemlje članice

SUMMARY

The aim of this paper is to explore the level and connection between economic freedom and entrepreneurship in the new Member States of the European Union. For the purpose of the paper, and to determine the level of economic freedom, data were used: *The Index of Economic Freedom* issued annually by The Heritage Foundation and The Wall Street Journal and the *Index of Economic Freedom of the World* according to the research institution The Fraser Institute. The level of entrepreneurial activity was obtained through data from the Global Entrepreneurship Monitor survey, and Eurostat data were also used to show real GDP, the rate of newly opened companies, survival rates and closed business rates. Analysis of the existing literature and used data has shown that in most cases the level of economic freedom affects entrepreneurial activity and that freedoms should be encouraged in order to create the best possible environment for the development of entrepreneurship.

Keywords: economic freedoms, entrepreneurship, European Union, new member states

SADRŽAJ

1	UVOD	1
1.1	Predmet i cilj rada	1
1.2	Izvori podataka i metode prikupljanja podataka	1
1.3	Struktura i sadržaj rada.....	2
2	RAZVOJ I OBLICI PODUZETNIŠTVA	2
2.1	Razvoj poduzetništva kroz povijest.....	2
2.2	Teorije poduzetništva	4
2.3	Oblici poduzetništva i vrste poduzetnika.....	12
3	EKONOMSKE SLOBODE I PODUZETNIŠTVO.....	15
3.1	Pojmovno određenje ekonomskih sloboda	15
3.2	Mjerenje ekonomskih sloboda	17
3.2.1	Indeks ekonomskih sloboda prema Heritage	17
3.2.2	Ekonomske slobode svijeta (<i>The Fraser Institute</i>).....	21
3.3	Pregled postojećih istraživanja o utjecaju ekonomskih sloboda na poduzetničku aktivnost	24
4	ANALIZA RAZINE EKONOMSKIH SLOBODA I PODUZETNIŠTVA U NOVIM ZEMLJAMA ČLANICAMA EUROPSKE UNIJE	27
4.1	Post-tranzicijske zemlje.....	27
4.2	Razina ekonomskih sloboda u novim zemljama članicama EU	29
4.3	Razvoj poduzetništva u novim zemljama članicama EU	35
5	ZAKLJUČAK	50
	LITERATURA.....	51
	POPIS TABLICA I GRAFIKONA:.....	55
	ŽIVOTOPIS.....	56

1 UVOD

1.1 Predmet i cilj rada

Poduzetništvo je pokretač gospodarstva, te kao takvo zahtijeva što manju intervenciju države za svoj razvoj. Potrebna je zadovoljavajuća razina ekonomske slobode kako bi se poduzetništvo moglo razvijati. Ekonomska sloboda je povezana s idealnim funkcioniranjem tržišta jer predstavlja odsutnost državne intervencije, ograničenja proizvodnje, distribucije ili potrošnje dobara i usluga. Predmet ovog rada je analiza ekonomskih sloboda i poduzetništva u novim zemljama članicama Europske unije (EU), tzv. NMS (engl. New Member States) u koje se ubrajaju zemlje koje su se pridružile EU od 2004. do 2013. godine. To su Bugarska, Cipar, Češka, Hrvatska, Latvija, Litva, Estonija, Mađarska, Malta, Poljska, Rumunjska, Slovačka i Slovenija. Većina ovih zemalja su također i post-tranzicijske zemlje, odnosno zemlje koje su iz planirane ekonomije prešle u tržišnu. U njima je državni i politički utjecaj još uvijek podosta osjetan. Cilj rada je stoga istražiti povezanost razine ekonomske slobode sa poduzetničkom aktivnošću. Prikazati će se razina ekonomske slobode za svaku zemlju, te njihova poduzetnička aktivnost.

1.2 Izvori podataka i metode prikupljanja podataka

Sukladno prethodno navedenom cilju, u radu se koriste sekundarni podaci iz različitih izvora. Za podatke o ukupnoj ocjeni ekonomskih sloboda, te pojedinim aspektima - slobodi trgovine i slobodi poslovanja - koriste se dva indeksa. To su *Indeks ekonomskih sloboda* koje svake godine izdaju *The Heritage Foundation* i *The Wall Street Journal*, te indeks *Ekonomske slobode svijeta* prema istraživačkoj ustanovi *The Fraser Institute*. Za razinu poduzetničke aktivnosti koriste se podaci istraživanja *Global Entrepreneurship Monitor*. Također se koriste i podaci Eurostata u svrhu prikaza realnog BDP-a, stope novootvorenih poduzeća, stope preživljavanja i stope zatvorenih poduzeća. U radu se koristi stručna i znanstvena literatura iz područja poduzetništva i analize ekonomskih sloboda. Metode istraživanja koje se koriste su metoda analize i sinteze, metoda komparacije te metode dedukcije i deskripcije.

1.3 Struktura i sadržaj rada

Diplomski rad strukturiran je u pet glavnih poglavlja s pripadajućim potpoglavljima. Prvo poglavlje je *Uvod* u kojem se definira predmet i cilj rada te izvori podataka i metoda prikupljanja podatak. Drugo poglavlje – *Razvoj i oblici poduzetništva* definira razvoj poduzetništva, te pojam poduzetništva i poduzetnika, teorije poduzetništva, oblike poduzetništva, odrednice poduzetništva i vrste poduzetnika. Treće poglavlje naziva *Ekonomske slobode i poduzetništvo* obrađuje pojmovno određenje ekonomske slobode, načine mjerenja ekonomske slobode te pregled postojećih istraživanja o utjecaju ekonomske slobode na poduzetničku aktivnost. Četvrto poglavlje – *Analiza razine ekonomskih sloboda i poduzetništva u novim zemljama članicama Europske unije* nastoji povezati razinu ekonomske slobode s razinom poduzetničke aktivnosti. Prvo podpoglavlje definira post-tranzicijske zemlje, drugo analizira razinu ekonomske slobode u NMS, dok treće analizira poduzetništvo u Europskoj uniji te poduzetničku aktivnost u NMS. Zaključak, kao peto poglavlje, prethodne analize sumira i utvrđuje moguće implikacije povezanosti između navedenih analiza.

2 RAZVOJ I OBLICI PODUZETNIŠTVA

2.1 Razvoj poduzetništva kroz povijest

Poduzetništvo kao ključan čimbenik razvoja kakvog danas poznajemo je bio jako dug. Razvoj poduzetništva kreće u dalekoj prošlosti od kada postoji razmjena resursa potrebnih za čovjekov opstanak (npr. razmjena za različita dobra kao što je opsidijan koji je služio za izradu lovačkog alata za kožu, druge alate i hranu kreće 17 000 godina prije nove ere u Novoj Gvineji). Dvije tisuće godina je bilo potrebno da čovjek uspije pripitomiti životinje a još 5000 godina kako bi pripitomio biljke što postaje ključan trenutak jer prestaje potreba za lovom i nomadskim načinom života. Stvaraju se zajednice koje postaju osnova rasta populacije kakvu danas poznajemo. Specijalizacija za različite poslove pojedinaca učinila je da postaju stručnjaci za različite poslove, primjerice lov, izgradnju alata i slično. Kako su se poljoprivredne metode poboljšale, pojavili su se prvi gradovi. Pouzdane zalihe hrane omogućile su ljudima da grade trajne kuće i nastane se na jednom području.

Čovjekov opstanak postaje sve lakši te se proširuju zajednice i dolazi do sve većeg razvoja i stvaraju se gradovi. Dolazi do razvoja pisma, razvijaju se prve vojske, formiraju se prve

gradske vlasti, razvijaju trgovački putevi. Životni standard je bio u konstantnom rastu a ti rani poduzetnici su znali prepoznati priliku i iskoristiti u vlastitu korist. S vremenom dolazilo je do problema s razmjenom jer da bi bila razmjena uspješna jer su obje strane morale željeti ono što druga strana posjeduje. U ovome trenu nastaje potreba za novcem. Smatra se da su srebrni prstenovi ili poluge korišteni kao novac u starom Iraku prije 2000. godine prije Krista. Rani oblici novca često su bili roba poput školjki, lišća duhana, velikog okruglog kamena ili perli. Iako je novčani sustav još morao proći kroz razne faze (kreditni i papirnat novac još nisu postojali), njegov izum prije više od četiri tisuće godina bio je od presudne važnosti za svijet u kojem danas živimo. Korištenje novca uvelike je unaprijedilo naš svijet, naše živote, naš potencijal i našu budućnost. Dolaskom složenog tržišta i sustava kapitalizma, bjesnila je bitka ideja da se objasne izvori bogatstva i da se objasni funkcioniranje tržišta. Između otprilike 1550. i 1800. filozofija zvana merkantilizam bila je na čelu. Merkantilisti su imali pogrešne predodžbe da se bogatstvo zemlje temelji isključivo na tome koliko blaga i zlata može dobiti i koliko više izvozi nego uvozi. Promicali su se monopoli i carine, a obeshrabrivala se konkurencija i trgovina. Tipičan poduzetnik srednjeg vijeka, obično bio je čovjek zadužen za velika arhitektonska djela: dvorce i utvrde, javne zgrade, opatije i katedrale. Sve do kraj dvanaestog stoljeća, funkcije izumitelja, planera, arhitekta, graditelja, upravitelja, poslodavaca i nadzornika bili su spojeni u pojam poduzetnika, ali preuzimanje rizika i osiguranje kapitala nisu bili dio koncepta. Kako je kapitalizam počeo istiskivati feudalizam, nastala je jasnija razlika između onoga koji je obavljao umjetničke i tehničke funkcije i onoga koji je preuzeo komercijalne aspekte velikog zadatka. (Hebert & Link, 2009)

Kako se razvijalo gospodarstvo kroz povijest razvijalo se i poduzetništvo. Što se više svijet razvijao, pojavljivale su se prilike za nove pothvate. Međunarodna i preokooceanska trgovina postaju značajne za poduzetnika. Nakon industrijske revolucije koja se pojavljuje u 19 stoljeću dolazi do masovne proizvodnje i opadanja poduzetništva. Pojavljuju se velike korporacije koje istiskuju malog poduzetnika. Razvoj korporacija nije samo utjecao na smanjenje broja malih poduzetnika već je one poduzetnike koji su svoje poslovanje toliko razvili i postali korporacija učinilo da se osobu poistovjećuje s idejom poslovanja.

To najbolje oslikava primjer Henryja Forda i njegov razvoj od malog obiteljskog poduzeća do industrijskog giganta. (Kolaković, 2006)

Ipak, daljnji razvoj tehnologija, ali i političke promjene koje se pojavljuju krajem 20. stoljeća vraćaju poduzetništvo u fokus te ono postaje glavna djelatnost. Također, smanjuje se uloga države te tržišta postaju slobodnija, davajući poduzetniku tako veću šansu za uspjeh.

2.2 Teorije poduzetništva

Proučavanje teorije poduzetništva ogleda se kroz tri teorijska pristupa, a to su personalna psihološka teorija, neoklasična ekonomska teorija i sociokulturni teorijski pristup. (Kolaković 2006) S obzirom da poduzetništvo nije statičan, već dinamičan koncept, i premda ga sva tri pristupa nastoje objasniti, niti jedan ga u potpunosti ne opisuje. Poduzetnici se u personalno-psihološkoj teoriji i neoklasičnoj ekonomskoj teoriji promatraju kao subjekti koji imaju vlastite motive i djeluju slobodno na tržištu, dok u sociokulturni uključuje vanjsko okruženje poduzetnika.

Za definiranje poduzetništva kakvo danas poznajemo i njegovo značenje kroz povijest zaslužne su razne škole ekonomske misli i dijele se na francusku, englesku, njemačku, austrijsku, američku i neoklasičnu.

Premda su različiti autori koristili pojam poduzetnika, jasniju definiciju mu je dao Richard Cantillon (1680. – 1734.), pripadnik francuske škole. Osim ekonomskog sadržaja dao mu je i analitički. Njegov rad je prekretnica u razvoju poduzetničke teorije. Richard Cantillon smatra se ocem ekonomske teorije opisavši poduzetništvo u djelu „Opća rasprava o prirodi trgovine“ koje je objavljeno posthumano 1755. godine. Zahvaljujući Williamu Stanleyju Jevonsu u kasnom 19. stoljeću Cantillona krase ova „titula“. Jevonsova procjena dolazi iz prepoznavanja Cantillonovih bezbrojnih teorijskih doprinosa, u rasponu od osnovnih metodologija za složene makroekonomske modele koji uključuju model kružnog toka i model cijene i vrste mehanizam protoka. Poduzetništvo je opisao kao nešto što je sveprisutno i dao je poduzetniku ključnu ulogu u društvu. U djelu je skicirao obrise tržišnog gospodarstva u nastajanju, utemeljeno na individualnim imovinskim pravima i gospodarskoj međuovisnosti, odnosno što je nazvao uzajamnom "potrebom i nužnošću". U ovom ranom tržišnom gospodarstvu Cantillon je prepoznao tri klase ekonomskih agenata: (1) zemljoposjednici, koji su financijski neovisni; (2) poduzetnici, koji sudjeluju u tržišnim razmjenama na vlastitu odgovornost radi ostvarivanja dobiti; i (3) najamnici, koji se odriču aktivnog odlučivanja kako bi bili sigurni u ugovorno jamstvo stabilnog prihoda (tj. ugovori o fiksnoj plaći). Njegovo djelo je bilo odskočna daska za prvu generaciju ekonomista kao što su David Hume i Adam Smith. (Brown, 2011)

Cantillonov poduzetnik je netko tko se bavi razmjenom radi profita. Poduzetnici kupuju po određenoj cijeni da bi ponovno prodali po neizvjesnoj cijeni, a razlika počiva u dobiti ili gubitku. Glavni proizvođači u Cantillonovo doba bili su farmeri koji su zapravo bili poduzetnici. Farmer je onaj koji plaća vlasniku zemlje određen iznos za njegovu zemlju bez jamstva da će profitirati iz nje. Kao poduzetnik-proizvođač, poljoprivrednik odlučuje kako će svoju zemlju iskoristiti za različite namjene dok isplativost što je najboje ne može predvidjeti. (Brown, 2011)

Poljoprivrednik je zapravo konstantno izložen riziku, jer se mora i prilagoditi potrebama tržišta uz ostale utjecaje kao npr. loš urod, prirodne katastrofe, potražnja i sl. Cantillon usko povezuje neizvjesnost s poduzetništvom, također definira da cijena ovisi o okolnostima.

Još jedan pripadnik francuske škole je Jean Baptiste Say, ekonomist, poduzetnik i političar. Svojom teorijom tržišta pokušao je dokazati racionalnost tržišnoga mehanizma koji nužno održava ekonomsku ravnotežu jer izjednačava ponudu i potražnju samim tim što ponuda stvara dohodak, koji se u istom obujmu pojavljuje kao tržišna potražnja. Ta je teorija, poznata kao Sayov zakon tržišta, bila općenito prihvaćena i ugrađena u većinu teorija tržišta te je služila kao osnova za zagovor slobode tržišnoga djelovanja, premda zanemaruje činjenicu da se u realnom vremenu ponuda i potražnja vremenski, prostorno i strukturno ne moraju poklapati. Svoja ekonomska naučavanja sabrao je u opširnom djelu *Potpuni tečaj praktične političke ekonomije (Cours complet d'économie politique pratique, I–VI, 1828–30)*. (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021)

U djelu *Rasprava iz političke ekonomije (Traité d'économie politique, 1803)* upotpunio je, sistematizirao i popularizirao ekonomske doktrine A. Smitha koje se odnose na praktične probleme ekonomike, ali je odbacio njegovu radnu teoriju vrijednosti i uveo korisnost dobara kao odrednicu tržišne vrijednosti. Say poduzetnika definira : „On je posrednik između kapitalista i najmodavca, između učenjaka i radnika, između svih produktivnih klasa i između potrošača. On upravlja radom u proizvodnji, on je središte mnogih veza; on profitira od onoga što drugi znaju i onoga što ne znaju i od svih nenamjernih prednosti proizvodnje.“ (Forget, 2014, str. 154)

Sljedeći autor i pripadnik engleske škole koji se bavio pojmom poduzetništva je Adam Smith (1713. – 1790.), jedan od prvih ekonomskih pisaca koji su prepoznali inovaciju kao profesionalnu djelatnost. Njegova djela „Bogatstvo naroda“ i „Teorija moralnih osjećaja“ obrađuje tematiku poduzetništva te tko je zapravo poduzetnik. U „Bogatstvu naroda“,

poduzetnika susrećemo u tri različita oblika, kao avanturista, voditelja projekta i poduzimatelja. Smith s omalovažavanjem govori o prva dva i nekvalificirano odobrava samo poduzimatelja, kojeg je identificirao "razboritim čovjekom". Prema Smithu, avanturisti su oni koji najviše riskiraju svoj kapital u teška poduzeća potaknuti neograničenim povjerenjem u njihov uspjeh unatoč velikim rizicima. Avanturiste smatra nestabilnim subjektima jer smatra da na temelju dvije tri uspješne špekulacije može steći bogatstvo, ali jednako tako može na dvije tri neuspješne špekulacije imati i znatne gubitke. Voditelje projekta dijeli na dvije vrste, jedni su lukavi, ne djeluju u skladu sa zakonom i varaju, dok druga vrsta je poštena i domišljata. Razborit čovjek je onaj koji uđe li u bilo kakve nove projekte ili poduzeća, vjerojatno je da će biti dobro pripremljen. Nikada ga se ne može požurivati i uvijek ima vremena za razmisliti o svim mogućim posljedicama. Razborit čovjek je štedljiv (tj. on akumulira kapital) i zastupnik je sporog ali postojanog napredovanja. Zbog svojeg načina viđenja poduzetnika da je ili prijetnja ili dobročinitelj, ostavlja zbunjujući dojam o konceptu poduzetništva, te je zbog toga bio ismijan od strane ostalih učenjaka. Joseph Spengler (1959, str. 8–9) karakterizirao je Smithovog poduzetnika kao suštinski pasivnog: „razborit, oprezan, ne pretjerano maštovit momak, koji se više prilagođava okolnostima nego donosi njihove izmjene.” (Hebert i Link, 2009, str. 28)

Za preduvjet uspjeha smatra da je bitna tržišna sloboda i „nevidljiva ruka“ dok profit služi kao nagrada za rizik kapitala. Većina pripadnika engleske škole smatra da profit služi kao nagrada a ne za vođenje poduzeća te ne vide poduzetnika kao inovatora.

Nadalje, Jeremy Bentham smatra inovaciju za razvoj čovječanstva kao vodeću silu. Inovatora definira kao Smithova voditelja projekta, pri čemu je potrebno da posjeduje genijalnost i hrabrost za stvaranje novih proizvoda, povećanje kvalitete postojećih proizvoda ili pak smanjenje troškova. Bentham razvija koncept poduzetnika koji investiraju u svoja poduzeća ovisno o potražnji te su sukladno nagrađeni zajedno s konceptom „laissez –faire“ i naglašava tri faktora proizvodnje : poduzetničku sklonost, tehničko znanje te potrebni kapital. (Pesciarelli, 1989)

Njemačka ekonomska škola iz osamnaestog stoljeća bila je najviše povezana s kameralizmom, proučavanjem nacionalnih financija. Kameralizam predstavlja ekonomsku teoriju u kojoj su javni prihodi jedina mjera ekonomskog prosperiteta. Stoga za pojedinca, poduzetnika je bilo malo mjesta u takvom području. Zahvaljujući rastućem utjecaju Adama Smith i Jean-Baptiste Say, politička ekonomija počela je postupno nestajati. Iznenadujuće uspijevaju prije Engleske

i Francuske u pokušaju da se poduzetnikova dobit uspostavi kao prepoznatljiv, funkcionalan dio u teoriji raspodjele dohotka.

Najveći pomak za odmicanje postigao je J. H. von Thünen (1785.-1850.) i H. K. von Mangoldt (1824.-1868.), uz raniju pomoć Gottlieba Hufelanda (1760.-1817.), Friedricha Hermanna (1795.-1868.) i pogotovo uz Adolpha Riedela (1809.-1872.). Hufeland prepoznao da svaka zarada sadrži premiju za nestašicu. Generalizirao je ovu ideju kako bi objasnio poduzetničku dobit kao posebnu vrstu plaće koja se sastoji od "najma sposobnosti". Herman i Hufeland poduzetnika gledaju kao onog koji organizira proizvodnju unutar institucionalne strukture poduzeća. Riedel proširuje koncepciju Cantillovog poduzetnika u smislu da je on ekonomski agent koji preuzima rizik tako da ga drugi mogu izbjeći s primjerice ugovorom s fiksnom cijenom. Smatrao je da je nesigurnost neizbježna u stjecanju prihoda i da poduzetnik pruža korisnu uslugu onima koji su neskloni riziku i tko bi stoga rado zamijenio nesigurnost za sigurnost. Von Thünen je najpoznatiji u povijesti ekonomije po svom doprinosu u teoriju lokacije. Jasnu razliku da se profit jasno razlikuje u povratu poduzetnika i u povratu kapitalista što je objasnio u svome djelu *The Isolated State*. Poduzetničku dobit smatra kada se izdvoje kamate na uloženi kapital, osiguranje od poslovnog gubitka te plaće. H.K. Mangoldt zaradu smatra kao naknadu za njegovu sposobnost te poduzetnika definira kao posebnog faktora proizvodnje (Hebert i Link, 2009)

Austrijska školu obilježavaju Carl Menger (1840.-1921.), Friedrich von Wieser (1851.-1926.) i Eugen von Böhm-Bawerk (1851.-1914.). Menger objavljivanjem 1871. godine djela „Principles of Economics“ postao je rani vođa prepoznatljive škole ekonomske misli. Mengerova središnja briga ekonomije bila je uspostaviti subjektivan čin ljudskog vrednovanja kao polazište ekonomske teorije. Ekonomske promjene ne dolaze same već iz svijesti i razumijevanja pojedinca o njima, odnosno njegova se analiza posebno oslanjala na ulogu znanja u odlukama pojedinaca. Iako je teorija proizvodnje sekundarna njegovoj teoriji vrijednosti, ipak se moramo ugledati na njegovu teoriju proizvodnje za razumijevanje poduzetnika. Menger je definirao kapital kao kombinaciju ekonomskih dobara čija svrha leži u budućnosti. Poduzetničkom aktivnosti smatra informacije, kalkulacije i nadzor nad planom. (Braun, 2020)

Američka škola, u svome razvoju je bila pod utjecajem njemačke škole, ali s usponom iz kolonijalnog ustroja u pravo tržišno gospodarstvo taj utjecaj pada jer ekonomisti prepoznaju rast poduzetništva. Amasa Walker poduzetnika smatra bitnim u stvaranju ekonomskog

bogatstva, ali ga jedino veže uz proizvodnju. Definirao je poduzetnika jednostavno kao onaj koji dobro povezuje rad i kapital, a ovog posebnog agenta različito je identificirao kao poslodavca, menadžera, poduzetnika, izvođač radova, poduzetnik, trgovca, poljoprivrednika i sl., odnosno osoba čije su usluge neophodne. Za poduzetničku zaradu smatra da će doživjeti porast ili pad ovisno o potražnji. Njegov sin Francis Amasa Walker, prvi predsjednik Američke udruge, proširuje i nastavlja njegove ideje i teorije. Poduzetnika, smatra glavnim agentom proizvodnje, odvajajući ga od kapitalista. Poduzetnika, kao svoj otac smatra poslodavcem drugih ekonomskih resursa. Za njega poduzetnička uloga je ogledana kroz tehničke vještine, komercijalno i administrativno znanje, znati osigurati se od nepredviđenih okolnosti te znati preuzeti odgovornost, poznavati proizvodni proces u smislu kako ju oblikovati, planirati i usmjeriti. Dobit je za njega povrat za različite poduzetnikove vještine i njegove talente, a uspješno vođenje poslovanja pod slobodnim i aktivnim tržištem ovisi o tim iznimnim sposobnostima ili iznimnim prilikama.

Ova škola identificira četiri razine poduzetnika, od kojih se svaka odlikuje stupnjem kvalifikacija (Herbert i Link, 2009):

- rijetko nadarene osobe – to su osobe koje mogu predvidjeti sve mogućnosti, imaju snažan utjecaj na druge, čvrstog i odlučnog stava, posjeduju svojevrsnu karizmu
- talentirane osobe – oštroumne, rođene vođe, brze i odlučne u donošenju odluka
- treća skupina su osobe koje jako dobro snalaze i uspješni su ali, više zbog vlastite marljivosti i upornošću, nego prirodnog talenta
- četvrta skupina, tzv. „klasa nulte dobiti“ to su osobe koje ulaze u rizike pod pogrešnom idejom o vlastitim sposobnostima, njihov uspjeh odnosno neuspjeh ovisi o sreći, odnosno nesreći

Još jedan američki ekonomist koji je inzistirao na funkcionalnom odvajanju poduzetnika i kapitalista bio je Frederick B. Hawley (1843.-1929.) koji je imao iskustva u drвноj industriji. Izjednačio je poduzetništvo s preuzimanjem rizika i okarakterizirao poduzetnika kao veliku dinamičnu silu kapitalističke ekonomije. Naglašavajući rizik i nesigurnost, Hawley je svrstao poduzeće, sa zemljištem, radnom snagom i kapitalom, među četiri temeljna proizvodna čimbenika. (Herbert i Link, 2009)

Dakle, i kod njega nalazimo povezanost između neizvjesnosti i poduzetništva koja podsjeća na Cantillona. Također, na profit gleda kao nagradu za ulazak u rizik.

U okviru neoklasične struje ekonomske misli, kao vodeći teoretičar smatra se Léon Walras, utemeljitelj teorije opće ravnoteže. Poduzetnik je za njega netko tko povezuje proizvodnju i potrošnju s ciljem da proda proizvode po višoj cijeni od troškova proizvodnje.

Dalje, Alfred Marshall (1842. – 1924.) dijeli poduzetnike na aktivne koji u svom poslovanju razvijaju nove metode i ne mogu izbjeći rizik, te one pasivne koji slijede već ustanovljen „poslovni put“ i ostvaruju plaće nadglednika. Primjerice, aktivni bi poduzetnici za njega bili oni koji nude novi proizvod na tržištu, dok su pasivni bili oni koji preuzmu neku franšizu gdje ne preuzimaju potpuni rizik. Veću pozornost pridaje aktivnim poduzetnicima, te smatra da je zauspješno vođenje poduzeća potrebna dobra organizacija, inovativnost i preuzimanje rizika, a profit je nagrada za uspješnu koordinaciju ovih elemenata. Smatra da poduzeća imaju svoj životni vijek te da nova poduzeća uspijevaju ili ne uspijevaju na temelju prirodne selekcije. Inovativna poduzeća će se razvijati do tog trenutka kada te sposobnosti krenu slabiti. (Herber, Link, 2009)

Od svih američkih autora, onaj kojem dugujemo najpažljivije ispitivanje uloge poduzetnika je Frank Knight (1885.-1972.), čiji je doprinos bio dvostruk. Prvo, on je pružio vrlo koristan naglasak na razliku između prenosivog rizika i neizvjesnosti. Drugo, unaprijedio je teoriju profita koja je tu neizvjesnost s jedne strane povezivala s brzim ekonomskim promjenama, a s druge s razlikama u poduzetničkim sposobnostima. Knight je tvrdio da su prethodne "teorije rizika" bile dvosmislene jer nisu dovoljno razlikovale dvije vrlo različite vrste rizika. S jedne strane, rizik označava količinu koja se može mjeriti - to jest, objektivna vjerojatnost da će se događaj dogoditi, te takva vrsta rizika može biti prebačena s poduzetnika na drugu stranu ugovorom o osiguranju, što uklanja nesigurnost. S druge strane, "rizik" se često smatra

nemjerljivim, kao što je nemogućnost predviđanja potražnje potrošača. Knight je posljednje nazvao "istinskom" neizvjesnošću i usmjerio svoje teorije profita i poduzetništva na njezinu veličinu. Izolirajući koncept rizika i usavršavajući njegovo značenje, Knight je dao novu jasnoću Cantillonovoj teoriji poduzetnika kao nositelja nesigurnosti. Također je pripisao evolucijsku prirodu poduzetničkih organizacija u kojima postoji prisutnost nesigurnosti. (Rakow, 2010)

Za Schumpetera je poduzetnik glavni instrument promjene u teoriji gospodarskog razvoja. Skovao je frazu kako bi opisao ovo stanje, nazivajući ga "kružnim tokom ekonomskog života". Njegova glavna karakteristika je da se gospodarski život odvija rutinski na temelju prošlog iskustva i da nema vidljivih sila za bilo kakvu promjenu statusa quo. U tom kružnom toku u svakom se razdoblju troše samo proizvodi koji su proizvedeni u prethodnom razdoblju, a proizvode se samo proizvodi koji će se konzumirati u sljedećem razdoblju. Schumpeter je svoju teoriju sveo na tri elementarna i odgovarajuća para suprotnosti: (1) kružni tok (tj. tendencija prema ravnoteži) u odnosu na promjenu ekonomske rutine, (2) statika u odnosu na dinamiku, i (3) poduzetništvo u odnosu na upravljanje. Schumpeter priznaje da se bitna funkcija poduzetnika gotovo uvijek miješa s drugim funkcijama, te otuda i privlačnost Marshallove definicije poduzetnika kao menadžera. Nadalje, Schumpeter prikazuje poduzetnika kao inovatora. Također razdvaja vodstvo od upravljanja jer uspješnost rutinskih poslova menadžera se razlikuje od drugoga kroz načine upravljanja, dok se sposobnost vodstva očituje u svojevrsnoj hrabrosti poduzimanja nečeg novog. (Herbert i Link, 2009).

Tablica 1. Tko je poduzetnik?

Tko je poduzetnik?	Autori
Poduzetnik je osoba koja preuzima rizik povezan s neizvjesnošću	Cantillon, von Thünen, von Mangoldt, Mill, Hawley, Knight, von Mises, Cole, Shackle
Poduzetnik je osoba koja pribavlja financijski kapital	Smith, Turgot, von Böhm-Bawerk, Edgeworth, Pigou, von Mises
Poduzetnik je inovator	Baudeau, Bentham, von Thünen, Schmoller, Sombart, Weber, Schumpeter
Poduzetnik je onaj koji donosi odluke	Cantillon, Menger, Marshall, von Wieser, Amasa Walker, Francis Walker, Keynes, von Mises, Shackle, Cole, Schultz
Poduzetnik je industrijski lider	Say, Saint-Simon, Amasa Walker, Francis Walker, Marshall, von Wieser, Sombart, Weber, Schumpeter
Poduzetnik je menadžer ili nadzornik	Say, Mill, Marshall, Menger
Poduzetnik je organizator i koordinator gospodarskih resursa	Say, Walras, von Wieser, Schmoller, Sombart, Weber, Clark, Davenport, Schumpeter, Coase
Poduzetnik je vlasnik poduzeća	Quesnay, von Wieser, Pigou, Hawley
Poduzetnik je poslodavac čimbenika proizvodnje	Amasa Walker, Francis Walker, von Wieser, Keynes

Izvor: izrada autora prema Hebert & Link (2009)

Obzirom da je na poduzetništvo kroz povijest utjecalo puno faktora (razvoj čovječanstva, inudstrijska revolucija, povećanje potreba i želja čovjeka koje su dale samo više mogućnosti, povećanje tržišta, bolja povezanost među ljudima i sl.) može se zaključiti da su teorije poduzetništva bile i statične i dinamične. Statične teorije podrazumijevaju da je poduzetnik dobavljač kapitala, nadzornik ili vlasnik poduzeća i nema promjene ni neizvjesnosti. U takvome pogledu, poduzetnik je pasivan element jer njegovi postupci su neizvjesnosti. S druge strane, dinamične naglašavaju da je poduzetnik više od navedenog jer mora imati percepciju, biti spreman preuzeti rizik i biti svjestan neizvjesnosti, te biti inovativan i korak ispred drugih. Pitanje koje se provlačilo kroz povijest je snosi li poduzetnik rizik, neizvjesnost ili pak oboje. Raniji autori nisu činili pretjeranu razliku do Franka Knighta koji

jer razgraničio prenosivi i neprenosivi rizik jer je ocijenio da je moguće procijeniti vjerojatnost događaja kada je u pitanju rizik dok za neizvjesnost je to nemoguće. Neki autori smatraju, poput Schumpetera, da poduzetnici izazivaju neravnotežu, dok drugi smatraju da bez obzira na promjenu koju unesu i time uzrokuju disbalans, prirodnim tokom se ravnoteža vraća. Također, ističu da se poduzetnika definira po funkciji a ne po osobnosti. Sumarno, iz tablice možemo zaključiti da su autori poduzetnika uvijek definirali nekom funkcijom, često i sa više njih. Možemo zaključiti to da poduzetnik, kako bi mogao se baviti određenom djelatnošću, mora raspolagati sredstvima koja su mu potrebna za tu djelatnost, biti samostalan donositi odluke, znati upravljati svim elementima svoga poslovanja te biti svjestan rizika u koji ulazi. Ukratko, poduzetništvo bi, po mišljenju ekonomista, bio sinonim za postignuća pojedinca u poslovnom području. Međutim, kada se posao razvije, kolektivno ponašanje ljudi unutar organizacije postaje kritično za njegov uspjeh. Poduzetništvo se ne odnosi samo na osmišljavanje poslovne ideje, već i na održavanje organizacije kako bi se djelatnost mogla nastaviti odvijati. Tako je i većina autora definirala djelatnost poduzetništva, kao upravljanje proizvodnim čimbenicima na kreativan i novi način u svrhu ostvarivanja profita (Rusu i suradnici, 2012)

2.3 Oblici poduzetništva i vrste poduzetnika

Kao gospodarsku djelatnost, poduzetništvo možemo klasificirati kroz tri oblika, a to su tradicionalno poduzetništvo, korporativno ili intrapoduzetništvo i socijalno poduzetništvo. U nastavku se opisuje svaki od navedena tri oblika.

Tradicionalno poduzetništvo povezujemo s malim i srednjim poduzećima iz povijesnih razloga jer unutar tradicionalnog, najznačajniji oblik je obiteljsko poduzetništvo. Mala poduzeća se pojavljuju još prije 4000 godina, a posebno se u tome ističu Arapi, Babilonci, Rimljani, Egipćani, Grci, Feničani... Ovo povezuje već prethodno spomenutu trgovinu kao početan oblik poduzetništva. Mala i srednja poduzeća su bitna jer umanjuju monopol velikih poduzeća, osiguravaju konkurenciju, povećavaju raznolikost ponude, te se brže prilagođavaju promjenama. Obzirom da je pristup u ovakvim poduzećima više osobnijeg karaktera, motivacija i zadovoljstvo su puno veći jer ovakva poduzeća potiču kvalitetniji život, a također puno su prihvatljiviji za okoliš jer koriste manje energije. Kao što je već naglašeno obiteljska poduzeća čine veliki dio u tradicionalnom poduzetništvu jer do pojave dioničkih društava su bila gotovo jedini organizacijski oblik poslovanja. Obiteljska poduzeća ne moraju biti samo mala i srednja već mogu biti velika kao npr. Ford ili Wal-Mart. Obiteljska poduzeća

podrazumijevaju određenu razinu obiteljskog sudjelovanja, a kakarakterizira ih to što se preklapa posao, obitelj i vlasništvo. Najčešće što koči vlasnike obiteljskih poduzeća su oni zapravo sami jer često se drže nasljedne linije jer nužno ne znači da najstariji nasljednik je dovoljno spretna za vođenje poslovanja. Sljedeći čimbenik je nasljedna prepoznatljivost na tržištu jer mnogi očekuju da premda postoje kao poduzeće desetljećima da će zbog toga dobro poslovati idućih nekoliko desetljeća. Stoga često ne mijenjaju pristupe prema potrošaču, niti uvode promjene. (Škrtić i Mikić, 2011)

Korporativno poduzetništvo (intrapoduzetništvo) povezujemo s velikim korporacijama, a unutar njih su razdijeljene funkcije vlasništva, upravljanja i snošenje rizika, a nositelj poduzetničkih aktivnosti su menadžeri s sklonostima ka poduzetništvu. Svrha je stvaranje dodane vrijednost se može stvoriti unaprijeđenjem postojećih proizvoda ili usluga, poslovnih procesa ili uvođenjem novih proizvoda ili usluga. Osamdesetih godina prošlog stoljeća istraživači su konceptualizirali korporativno poduzetništvo kao poduzetničko ponašanje koje zahtijeva organizacijske sankcije i obveze resursa u svrhu razvoja različitih vrsta inovacija koje stvaraju vrijednost. Vrijednost korporativnog poduzetništva leži u mjeri u kojoj postaje strategija uključivanja u tekući proces poduzetničkih akcija za postizanje konkurentске prednosti. Nadalje, nedostatak inovativnih (ili poduzetničkih) mjera u današnjem globalnom gospodarstvu mogao bi biti recept za neuspjeh. Pa tako menadžeri na svim razinama imaju važnu ulogu za uspjeh poduzeća. Velika poduzeća zato moraju stvoriti poduzetno okruženje na način da svoje zaposlenike uključe u misiju i viziju poduzeća davajući im motivaciju da sami stvore npr. novi proizvod, novi proces, ili pak poboljšanje nekakvih uvjeta unutar samog poduzeća. (Kuratkza ,Moris i Covin, 2015)

Najčešće velika poduzeća motiviraju zaposlenike s nagradama kao poticaj za ideje i doprinos, ali kako bi ikoja ideja bila ostvarena ona mora biti prihvaćena od strane uprave i u skladu korporativnih standarda. Tu nastaje razlika između korporativnog i tradicionalnog, jer tradicionalni poduzetnici su oslonjeni sami na sebe, u pravilu s manje resursa, dok korporativni imaju više resursa, osigurani su plaćom ako ne uspiju. Dakle što se tiče inovacija tradicionalni su puno slobodniji jer ne moraju dobiti odobrenje, a jedino što ih može zaustaviti je manjak resursa ili oni sami sebe.

Pojam "socijalno poduzetništvo" zapravo se pojavio kao široko korištena oznaka za opisivanje rada društvenih, dobrovoljnih i javnih organizacija, kao i privatnih tvrtki koje rade za socijalne i profitne ciljeve . Drugim riječima, kada se poslovne aktivnosti smatraju sredstvom održivog

rasta u cjelini koje nadilazi ekonomski prinos i financijsku dobit pojedinačnih subjekata, kako bi se ispunili socijalni ciljevi koji obuhvaćaju i socijalne probleme, onda to podrazumijeva da se radi o socijalnom poduzetništvu. (D'Orazio, Tonelli, Monaco, 2013)

Poduzetništvo se definira kao stvaranje nove vrijednosti u svrhu ostvarivanja profita, dok kod socijalnog poduzetništva stvara se nova vrijednost ali cilj nije profit. Za socijalno poduzetništvo zapravo ne postoji jedna definicija jer neki definiraju socijalno poduzetništvo i tvrde da se socijalno poduzetništvo može dogoditi u javnom, privatnom ili neprofitnom sektoru te je u biti hibridni model koji uključuje i profitne i neprofitne aktivnosti, kao i međusektorsku suradnju, dok jedna grupa znanstvenika se odnosi prema socijalnom poduzetništvu kao prema neprofitnoj inicijativi čija je svrha stvaranje nove društvene vrijednosti, druga da je to društvena odgovornost komercijalnih poduzeća, ali sumarno na socijalno poduzetništvo se gleda kao sredstvo rješavanja problema. (Johnson, 2003)

Cilj u tržišnoj i planskoj ekonomiji je opskrbljivanje tržišta, ali razlika je u tome što je poduzetnik slobodan u izboru što će prodavati i pri tome mora osluškivati potrebe potrošača, dok kod planske ekonomije nema takvu slobodu jer sva planiranja dolaze od strane države. Prednost tržišne ekonomije je zapravo velika razina ekonomske slobode, ali također postoje nedostaci kao što je nekontrolirana konkurencija koja može dovesti do damping cijena, inflacije, nezaposlenosti, mogućnost monopolizacije i sl. Zbog te može se reći prevelike slobode ipak je potrebna neka razina državne intervencije. Mješovita ekonomija zapravo sjedinjuje tržišnu i plansku u kojoj je određeni dio ekonomije u privatnom vlasništvu koji funkcionira na slobodnom tržištu dok postoji značajan udio državnog vlasništva i planiranja. U ovakvoj ekonomiji država interwenira u slučajevima kada se stvara monopol, a to radi raznim zakonima, smanjuje ekonomsku nejednakost, osigurava dostojan život s primjerice besplatnom zdravstvenom zaštitom, naknadom za nezaposlene koja se plaća iz poreza. Također, vlada obično preuzima poduzeća koja su pred propasti a važna su za društvo jer recimo imaju puno zaposlenih.

3 EKONOMSKE SLOBODE I PODUZETNIŠTVO

3.1 Pojmovno određenje ekonomskih sloboda

Od pada Berlinskog zida 1989. godine svijet je doživio značajne promjene u smislu ekonomske slobode. Kolaps komunizma izazvao je radikalne političko-ekonomske transformacije te od tada ideja slobode hara svijetom kako bi na kraju usvojila oblike političke demokracije (političke i građanske slobode) te otvorenih i slobodnih tržišta (ekonomska sloboda) (Kešeljević, 2013).

Ekonomska sloboda predstavlja odsutnost državne intervencije, ograničenja proizvodnje, distribucije ili potrošnje dobara i usluga, a pokušava okarakterizirati stupanj u kojem je gospodarstvo tržišno gospodarstvo. Temelji ekonomske slobode su sloboda razmjene, sloboda kretanja kapitala, sloboda natjecanja, osobni izbor i zaštita privatnog vlasništva. Zemlje koje imaju institucionalni okvir temeljen na ekonomskoj slobodi omogućuje njihovim građanima da uživaju u plodovima svog rada, da imaju slobodu kretanja vlastitog kapitala i roba. Privatni sektor ima vrlo visoku motivaciju slijediti vlastiti interes, maksimizirajući profit i tako pridonoseći dugoročnom uspjehu gospodarstva. Potrebno je razumjeti da se ekonomska sloboda razlikuje se od političke i građanske slobode. Dok politička podrazumijeva slobodu u smislu političkog odlučivanja, ekonomska sloboda podrazumijeva slobodu tržišne razmjene. Politička sloboda znači da građani mogu slobodno sudjelovati u političkom procesu pod jednakim uvjetima, te da postoji konkurencija među strankama i da su izbori poštjeni, dok građanska sloboda bavi se pitanjima slobode vjeroispovijesti, slobode okupljanja i slobode govora. Ekonomske i građanske slobode značajno se razlikuju od političkih, jer su se obje usredotočile na pojedinca, dok politička sloboda omogućuje donošenje političkih odluka na temelju volje većine i time umanjuje volju pojedinca. Jedan vrijedan doprinos razlike između ekonomskih, političkih i građanskih sloboda je u tome što pruža jasniji pogled na to koliko je složeno samo značenje ekonomske slobode; samo postojanje takve razlike daje ekonomskoj slobodi vlastitu vrijednost. Ali ipak ekonomska sloboda je preduvjet za političku slobodu. (Berggren, 2003)

Kako bi se ponudilo preciznije i dublje razumijevanje ekonomske slobode, složenost problema je predstavljeno kroz tri koncepta koja naglašavaju i izražavaju dvije različite koncepcije razumijevanja ekonomskih sloboda: subjektivna ili objektivna ekonomska sloboda, apsolutna

ili relativna ekonomska sloboda i kolektivna ili individualna ekonomska sloboda. (Kešeljević, 2007)

Subjektivna ili objektivna - koncepcija slobode koja se temelji na liberalizmu iz 17. i 18. stoljeća naglašava ekonomsku slobodu kao subjektivnu kategoriju koja se odnosi prvenstveno na pojedinca, a u manjoj mjeri na zajednicu. U skladu s priznanjem da potpuno slobodan izbor vrijednosti nužno dovodi do sukoba s drugima, znači da je prostor svakog pojedinca ograničen. Teško je odrediti koje su vrijednosti široko prihvatljive jer isti stupanj slobode različiti pojedinci mogu razumjeti sasvim drugačije. U tom smislu ekonomska sloboda je subjektivna jer ovisi isključivo o pojedincu koji porez od 20 % na svoj dohodak smatra velikim ili malim kršenjem slobode. Objektivni pogled na ekonomsku slobodu može se ogledati u smislu da ona podrazumijeva određeni odraz pristanka u društvu u smislu je li neka radnja prihvaćena generalno. Ipak sloboda je više subjektivna iz razloga što su ljudi, generalno različiti. Naravno, potrebno je postajanje određenih normi i kriterija ponašanja, ali to je ono što društvo prihvaća ili odbija. Sloboda je, zapravo sloboda do one granice dokle ne dotiče slobodu drugoga.

Apsolutna ili relativna – apsolutna sloboda podrazumijeva povezanost postajanja i dostojanstva svakog pojedinca kao slobodnog, neovisnog ljudskog bića. Jedna od temeljnih sloboda je sloboda mišljenja i ne može se izdvojiti od slobode govora. Prisutnost jedinstvenog sustava obrazovanja, političkih sustava, javnog mnijenja, kulture i vrijednosti u društvu nastoji ograničiti slobodu mišljenja pojedinca. Sloboda djelovanja je ograničenija od slobode mišljenja, jer izravno utječe na druge. Apsolutna ekonomska sloboda pojedinca u smislu potpunog izostanka bilo kakvih prepreka nije moguća, jer je svaki pojedinac ograničen okolinom u kojoj živi i na koju utječe. Ekonomska sloboda je relativna, jer bi prisutnost apsolutne slobode uništilo slobodu jer ograničavanje slobode je u interesu same slobode.

Kolektivna ili individualna – u smislu kolektivne slobode pojedinac može prihvatiti određena ograničenja svoje slobode zbog svog uvjerenja da u zamjenu za dio sporazumno priznate slobode npr. društvo štiti imovinska prava pojedinca koja čine temelj njegove slobode. Premda pojedinac može i ne mora prihvatiti autoritet i njegove ovlasti, ograničenja od strane države su često nametnuta i nisu dobrovoljna. Dobar primjer za ograničenje slobode pojedinca su recimo cjepiva koja se primaju u dječjoj dobi a propisana su Zakonom o zaštiti pučanstva od zaraznih bolesti, pojedinac se nužno ne mora slagati s time, može pokušati izbjeći cijepiti dijete zbog razno raznih razloga, ali u ovome slučaju ga država prisiljava na to jer dijete u protivnom neće biti prihvaćeno u vrtić. Dakle ograničena je sloboda pojedinca, ali za dobrobit kolektiva. Zbog

političkih sporazuma u društvu odstupamo od individualne ekonomske slobode, koja postaje kolektivna i odraz većine i tako prestaje biti isključivo individualna.

Ekonomska sloboda zapravo ovisi o stupnju razvoja konkretne države. Intervencije vlade na tržište ovise u kojem stanju se gospodarstvo konkretne države nalazi. Stoga za potrebe određenja u kojem se „stanju“ konkretna država nalazi potrebno je ogledati kroz pokazatelje ekonomskih sloboda. (Berggen,2003)

3.2 Mjerenje ekonomskih sloboda

U literaturi nema jednoznačnog odgovora na pitanje mjerenja ekonomskih sloboda, iako su pokazatelji ekonomskih sloboda postali popularni alat za kvantificiranje odnosa između institucionalne strukture i ekonomskog rasta i razvoja u pojedinim zemljama. „Ovisno o organizaciji koja izrađuje pokazatelje ekonomskih sloboda, koriste se i različitim metodologijama, a dva se agregatna pokazatelja ekonomskih sloboda ističu velikim obuhvatom, kako po broju komponenti, tako i po broju zemalja i nizu godina za koje su javno dostupni.“ (Baletić i Budak, 2007, str. 808). To su *Indeks ekonomskih sloboda* (engl. *Index of Economic Freedom*) koje svake godine izdaju *The Heritage Foundation* i *The Wall Street Journal*, te indeks *Ekonomске slobode svijeta* (engl. *Economic Freedom of the World*) prema istraživačkoj ustanovi *The Fraser Institute*. Oni predstavljaju razinu ekonomske slobode u konkretnoj državi uzimajući u obzir određene faktore.

3.2.1 Indeks ekonomskih sloboda prema Heritage

Indeks ekonomskih sloboda, prema Heritage zakladi, evidentira pozitivan odnos između ekonomske slobode i niza pozitivnih društvenih i ekonomskih ciljeva. Ideali ekonomske slobode snažno su povezani sa zdravijim društvima, čistim okruženjima, većim bogatstvom po glavi stanovnika, ljudskim razvojem, demokracijom i eliminacijom siromaštva. Mjerenje se vrši kroz 12 aspekata ekonomske slobode koji su podijeljeni u 4 kategorije. Svaki aspekt ekonomske slobode ima ključnu ulogu u promicanju i održavanju osobnog i nacionalnog blagostanja. Do 2017. godine podaci su bili prikazani za 10 aspekata, a od te se godine izdvojeno prikazuju za još dva, a to su sudska učinkovitost i fiskalno zdravlje.

Tablica 2. Područja ekonomskih sloboda i elementi

1.VLADAVINA PRAVA	2.VELIČINA GOSPODARSTVA	3.REGULATORNA UČINKOVITOST	4.OTVORENOST TRŽIŠTA
imovinska prava	državna potrošnja	sloboda poslovanja	sloboda trgovine
integritet vlade (sloboda od korupcije)	porezno opterećenje	sloboda rada	sloboda ulaganja
sudska učinkovitost	fiskalno zdravlje (fiskalna sloboda)	monetarna sloboda	financijska sloboda

Izvor : izrada autora prema Indeks of Economic Freedom (Heritage Foundation) (2022),

Prethodno spomenute 4 kategorije su vladavina prava, veličina gospodarstva, regulatorna učinkovitost te otvorenost tržišta, dok se unutar njih nalaze elementi kao što su navedeni u tablici. Radi boljeg razumijevanja Indeksa, u nastavku je obrazloženo svih 12 elemenata.

Vlasnička prava su primarni čimbenik u akumulaciji kapitala za proizvodnju i ulaganja. Priznavanje prava privatnog vlasništva i učinkovita vladavina prava kako bi ih se zaštitilo ključna su obilježja svakog gospodarstva. Navedeno daje građanima povjerenje za poduzimanje poduzetničke aktivnosti jer znaju da su njihovi prihodi, štednja i imovina (oboje, fizička i intelektualna) sigurni od nepravdnog izvlaštenja ili krađe. Ključni aspekt zaštite imovinskih prava je izvršenje ugovora. Država zakonima regulira da se s obje strane izvrši ugovor jer time se ostvaruje jednakost. **Nadalje, s aspekta integriteta vlade (slobode od korupcije)**, u svijetu koji karakterizira društvena i kulturna raznolikost, prakse koje se na jednom mjestu smatraju korumpiranim mogu jednostavno odražavati tradicionalne interakcije na drugom. Na primjer, mala neformalna plaćanja pružateljima usluga ili čak vladinim dužnosnicima mogu se različito smatrati normalnim sredstvom naknade, "napojnicom" za neuobičajeno dobru uslugu ili pak korumpiranim oblikom iznude. Iako takve prakse doista mogu ograničiti gospodarsku slobodu pojedinca, njihov utjecaj na gospodarski sustav u cjelini vjerojatno će biti skroman. Daleko veći problem je je sustavna korupcija vladinih institucija takvim praksama kao što su podmićivanje, nepotizam, kronizam, pokroviteljstvo, pronevjera i sl. Osim toga, pretjerani i suvišni vladini propisi pružaju mogućnosti za podmićivanje i

korupciju, a i za otvaranje neformalnih ili crnih tržišta. Na primjer, kroz nametanje brojnih opterećujućih prepreka poslovanju, uključujući regulatornu birokraciju i visoke transakcijske troškove.

Sudska učinkovitost, kao treći element, fokusira se na pravne okvire koji, ako dobro funkcioniraju, štite prava svih građana od kršenja zakona od strane drugih, uključujući vlade i moćne stranke. Učinkovitost sudova, posebno za zemlje u razvoju, može biti područje ekonomske slobode koje je najvažnije u postavljanju temelja za gospodarski rast, dok u razvijenim gospodarstvima odstupanja od učinkovitosti pravosuđa mogu biti prvi znakovi ozbiljnih problema koji će dovesti do gospodarskog pada.

U području poreznog opterećenja, više porezne stope smanjuju sposobnost pojedinaca i tvrtki da slijede svoje ciljeve na tržištu i time također smanjuju razinu ukupne aktivnosti privatnog sektora. Stope poreza na dobit važno su i izravno ograničenje ekonomske slobode pojedinca i kao takve se odražavaju u Indeksu, ali nisu sveobuhvatna mjera poreznog opterećenja. U Indeksu ekonomskih sloboda, teret poreza je obuhvaćen mjerenjem ukupnog poreznog opterećenja od svih oblika oporezivanja kao postotka ukupnog bruto domaćeg proizvoda.

Državna potrošnja, s druge strane, iako dolazi u mnogim oblicima, nisu svi oblici jednako štetni za ekonomsku slobodu jer državna potrošnja može biti npr. trošak za osiguranje infrastrukture, financiranje istraživanja ili poboljšanje ljudskog kapitala. Vlada također troši na javna dobra koja predstavljaju dobrobit za cijelo društvo. Sva državna potrošnja, međutim, na kraju se mora financirati višim porezima i uključuje oportunitetni trošak. Ovaj trošak je vrijednost potrošnje ili investicije koji bi se dogodio da su uključeni resursi ostali u privatnom sektoru. Pretjerana državna potrošnja tako može istisnuti privatne gospodarske aktivnosti, i ostvarivanje gospodarskog rasta preko veće državne potrošnje, takvo povećanje bi bilo privremeno koje bi iskrivljivalo tržišnu raspodjelu resursa i poticaje za privatna ulaganja.

Fiskalno zdravlje (fiskalna sloboda) - Vladin proračun je jedan od najjasnijih pokazatelja u kojoj mjeri poštuje načelo ograničene vlasti. Određivanjem prioriteta i raspodjelom sredstava, proračun jasno signalizira područja u kojima će država intervenirati u gospodarstvu i opseg te intervencije. Odražava predanost vlade (ili njen nedostatak) dobrom financijskom upravljanju, što je bitno za dinamičnu dugoročnu gospodarsku ekspanziju i ključno za ekonomske slobode.

Loše upravljanje državnim financijama rezultira erozijom ukupnog fiskalnog zdravlja zemlje, rastom deficitai duga. Takva odstupanja utječu na makroekonomsku stabilnost te povećavaju ekonomsku neizvjesnost i ograničavaju ekonomsku slobodu.

Sloboda poslovanja jedna je od ključnih aspekata jer daje mogućnost pojedincu da osnuje i vodi poduzeće bez nepotrebnog miješanja države. Ukoliko postoji suvišna regulativa, ona stvara zapreke poduzetničkim aktivnostima i uspjehu poduzeća na tržištu. Najveće prepreke nastaju pri otvaranju poduzeća. Na primjer, u nekim zemljama dobivanje dozvole može biti jednostavno poput slanja obrasca za registraciju uz minimalnu naknadu (npr. neke države unutar SAD-a) dok u zemljama Južne Amerike postupak dobivanja poslovne dozvole može potrajati mnogo dulje. U Hrvatskoj je također čest slučaj da pokretanje poslovanja za određene djelatnosti traje dugo te iscrpljuje. No unatoč početnoj birokraciji i propisima za otvaranje poduzeća, država i dalje razno raznim propisima može ometati normalan proces donošenja odluka ili određivanja cijena. Dakle, država koja transparentno primjenjuje svoje propise, smanjuje opterećenje na poduzetnike, dok one koje podižu količinu propisa i regulativa pri čemu nema dosljednosti, stvaraju nepredvidivo poslovno okruženje.

Sloboda rada – ključna komponenta ekonomske slobode je da pojedinac ima mogućnost slobodno tražiti poslovne prilike, a na isti način poduzeća imaju mogućnost slobodnu pri ugovaranju radne snage, te otpuštanju viška radnika kada više nisu potrebni što je ključno za povećanje produktivnosti i održavanje u cjelini ekonomskog rasta. Kao temeljni princip svakog ekonomskog slobodnog tržišta je dobrovoljna razmjena, što se također ogleda i na tržištu rada. Državna intervencija na tržištu rada uključuje minimalne nadnice ili druge kontrole plaća, ograničenja radnih sati ili druge uvjete na radnom mjestu, ograničenja pri zapošljavanju i otpuštanju i sl. U mnogim zemljama sindikati igraju važnu ulogu u reguliranju slobode rada i, ovisno o prirodi njihove djelatnosti, predstavljaju snagu za veću slobodu ili prepreku za učinkovito funkcioniranje tržišta rada. Radni propisi koji su prestrogi sprječavaju poslodavce i zaposlenike da slobodno pregovaraju o promjenama uvjeta rada, a rezultat je često neusklađenost ponude i potražnje za radnom snagom.

Monetarna sloboda – da bi uopće postajala monetarna sloboda mora postojati stabilnost valute i dobra monetarna politika. Sljedeći element je **Sloboda trgovine** koja uključuje razna trgovinska ograničenja poput carina, izvoznih poreza, uspostavljanja kvote za uvoz ili izvoz ili izravne zabrane trgovine. Obzirom na razvoj globalnih lanaca opskrbe i prekograničnih proizvodnih procesa, poduzeća sve više cijene stabilnost trgovinske politike.

Sloboda ulaganja pruža maksimalne poduzetničke mogućnosti i poticaje za veću produktivnost i otvaranje radnih mjesta. U okruženju u kojem pojedinci i tvrtke mogu slobodno birati gdje i kako ulagati, kapital može teći u sektore i aktivnosti u kojima je najpotrebniji, a prinosi su najveći.

Financijska sloboda - Dostupan i učinkovit financijski sustav potiče tržišno natjecanje kako bi se osiguralo najučinkovitije financijsko posredovanje između kućanstava i poduzeća, kao i između investitora i poduzetnika. Središnja ulogu banaka sve više nadopunjuju druge financijske usluge koje nude alternativna sredstva za prikupljanje kapitala ili diversifikaciju rizika. Uloga vlade u reguliranju tih institucija leži u osiguravanju transparentnosti i integriteta. (<https://www.heritage.org/index/>)

3.2.2 Ekonomske slobode svijeta (*The Fraser Institute*)

Ovaj indeks mjeri stupanj ekonomske slobode prisutan u pet glavnih područja: opseg države, pravni sustav i vlasnička prava, stabilan novac, sloboda međunarodne trgovine, regulacija. Unutar pet glavnih područja u indeksu se nalazi 26 komponenti. Mnoge od tih komponenti i same se sastoje od nekoliko pod-komponenti. Ukupno indeks obuhvaća 44 različite varijable, a sve dolaze iz izvora trećih strana, kao što su npr. Izvješće o globalnoj konkurentnosti Svjetskog gospodarskog foruma ili projekt „Doing Business“ Svjetske banke, tako da subjektivne prosudbe autora ne utječu na vrijednosti indeksa. To također omogućuje transparentnost i replikaciju od strane raznih autora. Indeks se za protekle godine ažurira sa svakim novim izdanjem kako bi se uzele u obzir revizije temeljnih podataka. Svaka komponenta i podkomponenta nalazi se na ljestvici od 0 do 10, pri čemu veća vrijednost održava veći stupanj slobode. (Bergen, 2003)

U nastavku u tablici 3 je navedeno svih 26 komponenti. Može se zaključiti da oba Indeksa obuhvaćaju više-manje jednake elemente.

Tablica 3. Komponente Ekonomske slobode svijeta (The Fraser Institute)

5 GLAVNIH PODRUČJA					
	Opseg vlade	Pravni sustav i vlasnička prava	Stabilan novac	Sloboda međunarodne trgovini	Regulacija
A	Državna potrošnja	Neovisnost pravosuđa	Rast ponude novca (prosječno)	Carine (prihodi od poreza na međunarodnu trgovinu; srednja carinska stopa; standardna devijacija carinskih stopa)	Propisi vezani uz tržište kredita (vlasništvo nad bankama, količina kredita u privatnom sektoru, kontrole kamatnih stopa / negativne realne kamatne stope)
B	Transferi i subvencije	Nepriistranost sudova	Standardna devijacija inflacije	Regulatorne prepeke u trgovini (necarniske prepreke, troškovi vezani uz uskladu uvoza i izvoza)	Propisi vezani uz tržište rada (zakoni o radu - minimalna plaća, radni sati, troškovi otpuštanja, način novačenja)
C	Državna poduzeća i ulaganja države	Zaštita imovinskih prava	Stopa inflacije	Razlika službenog tečaja i tečaja na crnom tržištu	Regulative vezane uz poslovanje (propisi za pokretanje poslovanja, sprječavanja mita, ograničenja licenciranja, mogućnost dodatnih plaćanja zbog različitih dozvola, trošak poreznog ograničenja, propisi za regulaciju cijena)
D - J	Državno vlasništvo nad imovinom; najviša granična stopa poreza (Najviša granična stopa poreza na dohodak; Najviša granična stopa poreza na dohodak i plaće)	Utjecaj vojske; Cjelovitost pravnog sustava; prilagodba rodne razlike	Sloboda posjedovanja deviznih bankovnih računa	Kontrole kretanja kapitala i ljudi (ograničenja stranog ulaganja; kontrola kapitala; slobode kretanja ljudi)	

Izvor: izrada autora prema Gwartney J., Lawson R., Hall J. i Murphy R Economic Freedom of the World 2022 Annual Report

Vidljivo iz tablice iz **prvog područja**, opseg vlade sadrži 5 komponenti koje mjere stupanj do kojeg se neka zemlja oslanja na osobni izbor i tržište, a ne na državne proračune i političko odlučivanje.

Drugo područje ima devet komponenti koji mjere koliko se učinkovito obavljaju zaštitne funkcije vlasti. Ključni elementi pravnog sustava u skladu s ekonomskom slobodom su vladavina prava, sigurnost imovinskih prava, neovisno i nepristrano pravosuđe te nepristrana i učinkovita provedba zakona.

Treće područje (stabilan novac) ima četiri komponente koje su objektivne i relativno jednostavne za izračun i sve su uključene u ranija izdanja Indeksa. Da bi zaradila visoku ocjenu u ovom području, zemlja mora slijediti politike i usvojiti institucije koje dovode do niskih (i stabilnih) stopa inflacije i izbjegavati propise koji ograničavaju mogućnost korištenja alternativnih valuta.

U **četvrtom području** (sloboda međunarodne trgovine), mjeri se širok spektar ograničenja koja utječu na međunarodnu razmjenu: carine, kvote, skrivena administrativna ograničenja, kontrole tečaja i kretanja kapitala. Mnoge robe i usluge sada se proizvode u inozemstvu ili sadrže resurse koji se isporučuju iz inozemstva. Da bi dobila visoku ocjenu u ovom području, zemlja mora imati niske carine, lako carinjenje i učinkovito upravljanje carinom, konvertibilnu valutu i adekvatnu kontrolu kretanja fizičkog i ljudskog kapitala.

Peto područje indeksa usredotočeno je na regulatorna ograničenja koja ograničavaju slobodu na tržištima kredita, rada i proizvoda. Kako bi postigle visoku ocjenu u ovom dijelu indeksa, zemlje moraju dopustiti tržištima da određuju cijene i minimizirati regulacije koje usporavaju ili onemogućuju poslovanje te povećavaju troškove proizvodnje proizvoda. (Gwartney i suradnici, 2022)

Iz prethodnih obrazloženja aspekata oba Indeksa, vidno je da postoji zajedničko obilježje, a to je da se ukupni pokazatelji izračunavaju na osnovi većega broja odabranih komponenti koje se zbrajaju kao ponderirane ili prosječne vrijednosti u podindekse i u glavni indeks. Indeks ekonomskih sloboda Heritage Foundation izračunava se kao prosjek vrijednosti pojedinih sloboda kroz 12 indeksa, dok Fraserov ima pet glavnih područja u kojem se nalazi 26 komponenti koje u sebi sadrže nekoliko pod-komponenti. Mnoge od tih komponenti i same se sastoje od nekoliko pod-komponenti.

Mjerenja služe kako bi se moglo procijeniti u kojim granicama postoje ograničenja za svaki aspekt ekonomske slobode. Zemlja koja štiti svoje nacionalne interese, ograničava ekonomsku slobodu poduzetnika iz druge zemlje. Ono što se smatra idealnom ekonomskom slobodom je pravo privatnoga vlasništva, potpuna sloboda kretanja kapitala, rada i roba te neuplitanje države, odnosno treba postojati minimalno uplitanje u smislu prikupljanja poreza u svrhu zaštite opisanih sloboda, potrebe nacionalne obrane i osiguravanje javnog dobra. Dakle, za poduzetnika, ključnu ulogu ima država koja mu može zapravo pomoći i odmoći. U nastavku rada je pregled postojećih istraživanja o utjecaju razine ekonomskih sloboda na poduzetničku aktivnosti.

3.3 Pregled postojećih istraživanja o utjecaju ekonomskih sloboda na poduzetničku aktivnost

Mnoge nedavne studije prate razinu ekonomske slobode kao mjeru uvjeta za gospodarski prosperitet i jednu od odrednica poduzetništva. Međutim, postojeće studije koje podupiru ovaj prijedlog malo je i uglavnom dominiraju u razvijenim zemljama. Prema Ajide, Ajisafe i Olofin (2019) viša razina ekonomske slobode može poboljšati razinu poduzetničkih odluka gospodarskih subjekata i služi kao motivator za inovacije. Omogućuje stvaranje novih znanja, prelijevanje tehnologije, tržišno natjecanje i dodatno jamči učinkovitu raspodjelu čimbenika u gospodarstvu za osnivanje novih poduzeća. Teoretski, o pitanju ekonomske slobode obično se raspravlja u okviru kvalitete institucija. Manji broj autorapokazuje suprotne nalaze o utjecaju ekonomske slobode na poduzetništvo. Također pojašnjavaju kako rezultati mogu varirati ovisno o različitim institucionalnim uvjetima u društvu. Prema Bjørnskov & Foss (2016.), zaštita vlasničkih prava privlači poduzetnička ulaganja i generira visoku razinu kvalitete poslovnog okruženja.

Nadalje, Angulo-Guerrero, Pérez-Moreno i Abad-Guerrero (2017) ispituju kako ekonomska sloboda utječe na poduzetništvo iz prilike i nužnosti u zemljama OECD-a u razdoblju od 2001. do 2012. Njihovi rezultati pokazuju da veća razina ekonomske slobode potiče poduzetništvo iz prilike i smanjuje razinu poduzetništva iz nužnosti. Poduzetništvo iz prilike ima koristi od ekonomske slobode zbog poboljšanog pravosudnog sustava, zaštite imovinskih prava, kreditnih propisa, radne slobode i poslovne slobode.

Studija, napravljena 2021. godine od strane Ajide ispituje utjecaj ekonomske slobode na poduzetničku aktivnost u smislu novoosnovanih poduzeća u odabranim zemljama Afrike u

razdoblju od 2007. do 2018. Rezultati pokazuju da ekonomska sloboda povećava broj start-up kompanija u Africi. To znači da ekonomska sloboda smanjuje prepreke u procesu stvaranja novih poduzeća. Rezultati pojedinačnih podkomponenti otkrivaju da kada postoji osigurano pravo vlasništva, manje porezno opterećenje, veća monetarna sloboda, trgovinska sloboda, smanjen utjecaj državnog regulatornog sustava, sloboda od korupcije (integritet vlade), sloboda ulaganja, financijska sloboda, poslovna sloboda i sloboda rada broj novih poduzeća raste. Rezultati sugeriraju da što je veća sloboda pojedinca uz manje vladine intervencije, to je veći poduzetnički razvoj.

Istraživanjem iz 2015. godine o stupnju ekonomske slobode Rumunjske, koristi Indeks ekonomske slobode, a za razinu poduzetništvo, koristili su godišnje izvješće Global Entrepreneurship Monitor. Za analizu novonastalih i zatvorenih poduzeća u koristili su podatke koje je objavio *Commerce Register Office for firm births, suspension of activity, voluntary dissolutions and removals*. Također su koristili rezultate niza istraživanja koja istražuju stav rumunjskih poduzetnika prema nekim aspektima institucionalnog okruženja relevantnog iz perspektive ekonomske slobode. Prijelaz Rumunjske iz zdravo, tržišno orijentirano gospodarstvo olakšan je fokusiranjem na međunarodnu trgovinu i otvorenost poduzetničkom entuzijazmu. Primjetan je rastući trend ekonomske slobode posljednjih godina, jer je Rumunjska ušla na put tržišno orijentiranog gospodarstva, privatizirala svoja državna poduzeća i otvorila granice inozemnom protoku roba i ulaganja. (Şimandan, 2015)

Istraživanje koje su proveli Lunga i Mursa (2021) daje zaključak da je u bivšim državama SSSR-a fokus na poduzetničke aktivnosti u velikoj mjeri uništen tijekom komunističkog razdoblja, a da se rast poduzetničkih aktivnosti sporo razvijao. Pitanje ekonomske slobode pretežno je označilo niz zemalja koje su bile dugo pod komunističkim režimom. U takvim okolnostima izazov je prijelaz na tržišno gospodarstvo i, implicitno, provođenje poduzetničkih akcija. Analizira obuhvaća razinu ekonomske slobode i poduzetničku aktivnost u 2019. godini u 11 bivših SSSR-a u Europi koje su se pridružile Europskoj uniji. Analizirani uzorak uključuje sljedeće zemlje: Bugarska, Hrvatska, Češka, Estonija, Mađarska, Latvija, Litva, Poljska, Rumunjska, Slovačka i Slovenija. Cilj je bio utvrditi način na koji ekonomska sloboda potiče poduzetništvo. Prema analizi, problemi uzrokovani tranzicijom još uvijek su vidljivi u određenim državama. Međutim, zemlje poput Estonije i Latvije uspjele su nadoknaditi i smanjiti razinu utjecaja vladinih struktura s ciljem promicanja otvorenog odnosa prema slobodnom tržištu, tržišnom natjecanju i poduzetništvu. Na drugom kraju spektra države poput

Bugarske i Hrvatske, gdje deficiti još uvijek postoje u uklanjanju utjecaja država i stjecanje ekonomske slobode.

Za razliku od ovog istraživanja koje je uključilo sve komponente ekonomskih sloboda, istraživanje Ivanovića i Stanišića (2017), povezuje razinu monetarne slobode s gospodarskim rastom za razdoblje 1997. -2015., odnosno period pred krizu i tokom. Zaključak je da monetarna sloboda nije bila ugrožena u NMS-u tijekom krize, dok se rast realnog BDP-a značajno smanjio u većini NMS-a. Kriza je donekle zamaglila ne samo vezu između ekonomskog rasta i monetarne slobode, ali i vezu između gospodarskog rasta i svih ostalih indeksa ekonomskih sloboda uključenih u model kao kontrolne varijable. Zaključak je da održavanje razine ekonomske slobode i njezinih elemenata u NMS-u nije bilo dovoljno za borbu protiv ekonomske recesije. (Ivanović i Stanišić, 2017) Analiza napravljena 2018. godine o razini ekonomske slobode i napretku institucija 1996. – 2017. godine sadržavala je odabrane zemlje članice – Češka, Slovačka, Mađarska, Poljska, Estonija, Latvija, Litva, Bugarska, Rumunjska, Slovenija i Hrvatska. „Razred uglavnom slobodnih zemalja (Mostly free) čine države kojih je vrijednost indeksa ekonomskih sloboda između 70,0 i 79,9, a tamo su 2017. godine spadale Češka, Estonija, Latvija i Litva. Sve ostale promatrane zemlje spadale su u razred umjereno slobodnih zemalja (Moderately free), s vrijednostima indeksa od 60,0 do 69,9.“(Buterin i suradnici, 2018, str. 228). Povezan je napredak razvoja institucija s privlačenjem stranih investitora. Empirijska analiza iz 2007. ispituje interakciju ekonomske slobode i demokracije o mjerama zdravlja, obrazovanja i prevencije bolesti u društvu. Rezultati upućuju na to da veća gospodarska sloboda dosljedno poboljšava te mjere socijalne skrbi, čak i među demokratskijim zemljama. Demokracija ima manji pozitivan utjecaj koji nestaje za mnoge mjere socijalne skrbi u zemljama s više ekonomskih sloboda. (Stroup, 2007) Dalje, u radu iz 2008. se istražuje odnos između institucionalnog okruženja, u smislu ekonomske slobode, i poduzetništva, mjerenog samozapošljavanjem, u panelu koji je obuhvatio 23 zemlje OECD-a za razdoblje od 1972. do 2002. godine. Mjera ekonomske slobode uključuje pet aspekata: veličinu vlade, pravnu strukturu i sigurnost imovinskih prava, pristup dobrom novcu, slobodu trgovine na međunarodnoj razini i regulaciju kredita, rada i poslovanja. Empirijski nalazi pokazuju da manji državni sektor, bolja pravna struktura i sigurnost imovinskih prava, kao i manja regulacija kredita, rada i poslovanja imaju tendenciju povećanja poduzetništva. (Nyström, 2008)

Većina navedenih istraživanja povezuju razinu ekonomske slobode s gospodarskim rastom i poduzetničkom aktivnošću. Kao najčešću komponentu navode slobodu od državnog utjecaja,

odnosno slažu se da što je veća sloboda od državnog utjecaja to je veća mogućnost za razvoj poduzetništva i rast gospodarstva. Također zaključuju da razina ekonomske slobode ovisi o regionalnoj politici, a i utjecaj prošlosti ima veliki značaj. Autori se više oslanjaju u smislu rasta poduzetništva što se tiče otvaranja novih poduzeća, a ne razvoj i opstanak postojećih poduzeća. Ne zanemaruju ostale komponente ali regulatorni aparat smatraju najvećim čimbenikom.

4 ANALIZA RAZINE EKONOMSKIH SLOBODA I PODUZETNIŠTVA U NOVIM ZEMLJAMA ČLANICAMA EUROPSKE UNIJE

4.1 Post-tranzicijske zemlje

Pojam post-tranzicijske zemlje općenito se odnosi na one zemlje koje su prošle tranziciju od centralno planske prema tržišnoj ekonomiji, koja pak obuhvaća procese poput privatizacije, liberalizacije, razvoja demokratskih institucija itd. Pojam nije jednoznačan i obično se koristi različito kod autora pri čemu razlike proizlaze iz regije koja se analizira, vremenskog određenja tranzicije, reformama itd. Određen broj post-tranzicijskih zemalja danas je dio Europske unije ili su na putu prema članstvu. Zemlje članice EU koje spadaju u grupu post-tranzicijskih zemalja su: Bugarska, Hrvatska, Češka, Estonija, Mađarska, Latvija, Litva, Poljska, Rumunjska, Slovačka i Slovenija koje također spadaju u nove zemlje članice EU, tzv. NMS (New member states – uz Maltu i Cipar). Općenito, post-tranzicijske zemlje su one zemlje koje su bile zahvaćene komunizmom te su započele 90-ih godina napuštati plansko gospodarstvo i započele proces ka prelasku na tržišnu ekonomiju. Sama tranzicija i put do Europske unije im nije bio lagan bez obzira na velike želje boljeg životnog standarda. Mora se uzeti u obzir nasljeđe koje im je ostavljeno u smislu velikog političkog utjecaja na gospodarstvo, loš rad institucija, a i psihološki, u smislu mentaliteta koji se odupire promjenama što je dodatno otežavalo proces. Osim toga u obzir se treba uzeti da pomoć od strane Zapada je bila skoro nikakva u pogledu tranzicije. Većina zemalja pretrpjela je duboku recesiju, doživjela masovnu preraspodjelu bogatstva i borila se s sporim procesom izgradnje potpornih institucija za tržišno gospodarstvo. (Olgić Draženović i Preni, 2014) Na samome početku procesa, zemlje su se nadale da će imati veću pomoć od Zapada, nalik onoj koja je bila nakon 2. svjetskog rata. „Zapadnoj je Europi nakon 1945. godine u poslijeratnoj rekonstrukciji pomogao nagli rast svjetskog gospodarstva i Marshallov plan.“ (Haramaija i Njavro, 2016, str. 254) Međutim,

zemlje bivšeg komunizma su se našle u potpuno drugačijim okolnostima. Više im je bila pružena pomoć u vidu savjetodavne, stručne naravi, a ne toliko financijske. Cilj programa za stabilizaciju je bio liberalizirati cijene i vanjsku trgovinu, a restriktivnim fiskalnim i dohodovnim politikama smanjiti državnu potrošnju i sniziti plaće. U vidu strukturnih mjera su se podrazumijevale razne reforme i privatizacija. Zastarjelost tehnologija, slabe distribucijske i marketinške mreže, a i protekcionizam velikih sila dodatno je otežavao situaciju u smislu prodaje proizvoda a i time razvojem gospodarstva. Ekonomija je bila neefikasna, te je postojalo uvjerenje da će dotok stranih investicija potaknuti rast. Analiza koja je napravljena o utjecaju stranih direktnih investicija na gospodarski rast odabranih europskih tranzicijskih zemalja u razdoblju od 1990. do 2005. godine, pokazala se negativnom, ali ne i statistički značajnom. Analiza je pokazala da na gospodarski rast i priljev FDI-ja (izravna strana ulaganja) najviše utječe makroekonomska stabilnost, te otvorenost gospodarstva. (Bogdan, 2009)

Kako je većini zemalja bio/jest cilj postati članicom EU, one su morale proći kroz niz promjena i prilagođavanja politika. Bilo je potrebno uskladiti nacionalno zakonodavstvo s pravnom stečevinom EU, a to su sve pravne norme u bilo kojem obliku, a sadržane su u osnivačkim ugovorima ili su donesene na temelju njih. Obuhvaćaju primarno i sekundarno zakonodavstvo, sadržaj, načela i političke ciljeve ugovora, deklaracije, razne mjere koje se odnose na vanjsku politiku, pravosuđe, unutarnje poslove i sl. Primjerice, kada je Hrvatska potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju EU, jedno od 33 poglavlja je bilo Pravo trgovačkih društava koje se odnosi na osnivanje i poslovanje trgovačkih društava, te ga je morala uskladiti. To je učinila sa Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona trgovačkim društvima (NN 146/08), Zakonom o sudskom registru i Zakonom o preuzimanju dioničkih društava (NN, 109/07). (Horak i suradnici, 2010). Danas post-tranzicijske zemlje i dalje se bore s ostacima bivšeg političkog režima, loše vođenog gospodarstva ali pokazuju napredak. U tablici je prikazan realan BDP svih NMS-a s prikazanim godinama kada su pristupile članstvu do 2020. Za promatranu prvu godinu uzeta je 2004. godina kada su ušle prve NMS. Zemlje koje su ušle 2004. godine su Češka, Estonija, Latvija, Litva, Mađarska, Malta, Cipar, Poljska, Slovačka i Slovenija. Sljedeće koje su se pridružile su Rumunjska i Bugarska 2007. godine, te posljednja je Hrvatska 2013.

Tablica 4. *Realan BDP po stanovniku NMS-a*

	2004	2007	2013	2020
Zemlje				
Cipar	22.300	24.420	20.450	24.110
Slovenija	15.990	18.570	17.160	19.740
Malta	14.120	15.470	17.650	20.460
Češka	12.840	15.250	15.160	17.400
Estonija	10.050	13.230	12.540	15.280
Hrvatska	9.890	11.350	10.450	11.680
Mađarska	9.520	10.410	10.330	12.730
Slovačka	9.360	11.960	13.300	15.400
Latvija	7.340	10.280	9.980	12.340
Litva	7.270	9.770	10.810	14.050
Poljska	7.250	8.540	10.030	12.810
Rumunjska	4.970	6.190	6.860	9.020
Bugarska	3.870	4.800	5.390	6.410

Izvor: Eurostat : European Commission - Database (europa.eu)

Prema podacima Eurostata, najveći realni BDP po stanovniku u 2020. godini ima Cipar, dok najmanji ima Bugarska. Najveći porast realnog BDP-a od 2004. do 2020. ostvarila je Litva, slijede je pritom Malta i Slovačka. Promatrajući post-tranzicijske zemlje, Slovenija je imala najveći BDP i 2004. i zadržala tu poziciju 2020. godine dok najmanji ima Bugarska. Najveći porast među post-tranzicijskim zemljama i dalje drži Litva, a potom Slovačka. Hrvatska je ostvarila najmanji rast BDP-a, a zanimljivo je također da Bugarska među članicama pokazuje tendenciju rasta. U nastavku rada analiziraju se razine ekonomske slobode u odabranim zemljama NMS (ovisno o dostupnosti podataka) i poduzetnička aktivnost.

4.2 Razina ekonomskih sloboda u novim zemljama članicama EU

Za potrebe analize korišteni su podaci o razini ekonomske slobode od strane *The Heritage Foundation* i *The Wall Street Journal*, *Indeks ekonomskih sloboda* te prema istraživačkoj ustanovi *The Fraser Institute - Ekonomske slobode svijeta*

Tablica 5. Ukupna ocjena ekonomske slobode prema Heritage-u

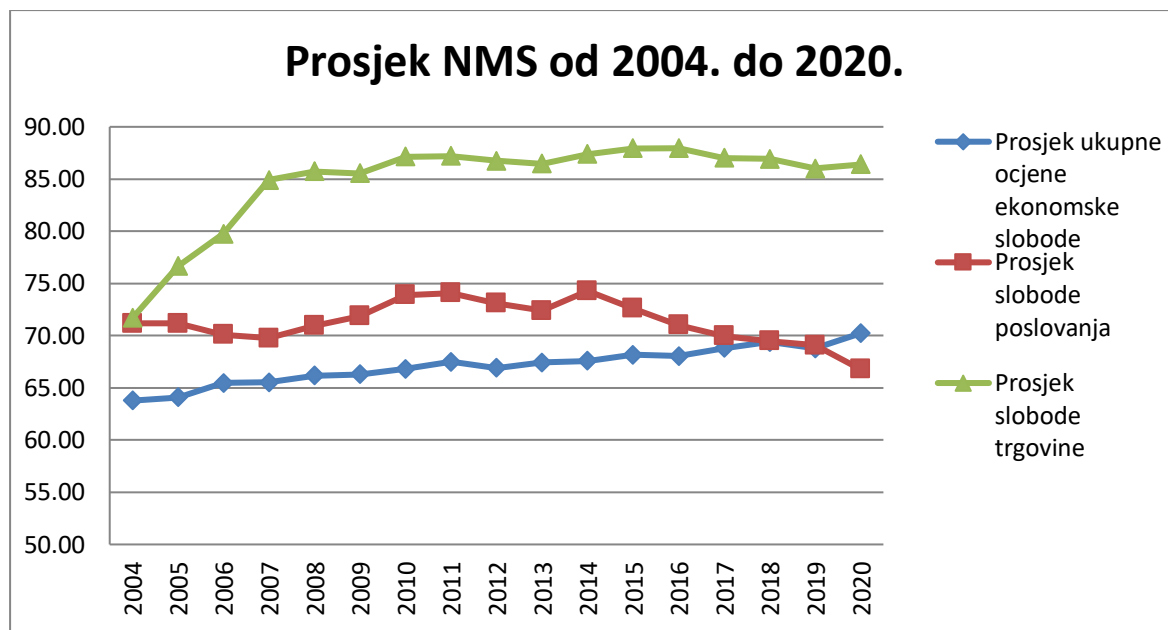
Ukupna ocjena ekonomske slobode za 2004. i 2020. Godinu							
Država	Godina	Ukupna ocjena	Razina slobode	Država	Godina	Ukupna ocjena	Razina slobode
Estonija	2004	77,4	većinski slobodne	Estonija	2020	77,7	većinski slobodne
Cipar	2004	74,1		Litva	2020	76,7	
Litva	2004	72,4		Češka	2020	74,8	
Latvija	2004	67,4	srednje slobodne	Latvija	2020	71,9	srednje slobodne
Češka	2004	67		Bugarska	2020	70,2	
Slovačka	2004	64,6		Cipar	2020	70,1	
Malta	2004	63,3	većinski neslobodne	Rumunjska	2020	69,7	srednje slobodne
Mađarska	2004	62,7		Malta	2020	69,5	
Slovenija	2004	59,2		Poljska	2020	69,1	
Bugarska	2004	59,2	Potisnute	Slovenija	2020	67,8	srednje slobodne
Poljska	2004	58,7		Slovačka	2020	66,8	
Hrvatska	2004	53,1		Mađarska	2020	66,4	
Rumunjska	2004	50		Hrvatska	2020	62,2	
Prosjek NMS	2004	63,78		Prosjek NMS	2020	70,22	
Prosjek Europe		64,29		Prosjek Europe		69,81	

Izvor: izrada autora prema Indeks of Economic Freedom (Heritage Foundation) (2022.), <https://www.heritage.org/index/>

U tablici je prikazana ocjena ukupne ekonomske slobode za NMS (prema Heritage Foundation) za 2004. godinu što je godina kada je većina NMS-a pristupilo Europskoj uniji, te usporedno s 2020. godinom. Prva razlika je što se općenito povećao prosjek Europe a time i prosjek NMS. Estonija je svoju poziciju iz 2004. zadržala kao zemlja s najvećom razinom ekonomske slobode među NMS, ta zemlja je inače i 10-a na svijetu. Najveća promjena se dogodila kod zemalja koje su bile većinski neslobodne i potisnute. Zemlje koje su smatrane neslobodne većinom ili potisnute su prešle u kategorije većinski slobodne ili srednje slobodne. Najzanimljiviji podatak je Rumunjska koja je imala 2004. godine ocjena 50, što podrazumijeva da zemlja nema skoro nikakvu slobodu, u 2020. godini se podiže na 69,7, te iz zemlje koja se smatra „potisnutom“ u smislu slobode, postaje srednje slobodna. Kao zemlja koja je među NMS bila zadnja, u 2020. godini, popela se na 7 mjesto. Bugarska je također imala veliki uzlet te iz većinski neslobodne zemlje prelazi u većinski slobodnu. Bugarska se nalazi 2020. na 36. mjestu, dok Rumunjska na 38. Premda se Hrvatskoj razina slobode također povećala kao većini

zemlja, ona nažalost u ovome poretku zauzima posljednje mjesto, te također u ukupnom svjetskom poretku za 2020. godinu se nalazi ispod zemalja koje su 2004. godine bile kategorizirane kao većinski slobodne. Hrvatska u tome smislu, premda je ostvarila značajan rast u smislu ekonomske slobode, ipak ostaje ispod Bugarske i Rumunjske.

Graf 1. Prosjek NMS

Izvor: izrada autora prema Indeks of Economic Freedom (Heritage Foundation) (2022), <https://www.heritage.org/index>

Prema grafu koji prikazuje prosjek NMS ukupne ocjene, slobode trgovanja i slobode poslovanja, može se zaključiti da u vidu ukupne ocjene ekonomske slobode imamo porast, kao i za slobodu trgovine koja doživljava nagli porast, i zadržava tu poziciju u 2020. godini. Sloboda poslovanja doživljava pad 2014. godine i nastavlja padati do 2020. godine. To je možda i najzabrinjavajući podatak obzirom da su od te godine već priključene sve NMS u Europsku uniju, te da bi sloboda poslovanja trebala biti u porastu jer su zemlje morale prilagoditi svoje zakone prema EU.

Nadalje u tablici je prikazana ukupna ocjena ekonomske slobode prema Fraser-u.

Tablica 6. Ukupna ocjena ekonomske slobode prema Fraseru

Ukupna ocjena ekonomske slobode za 2004. i 2020. godinu							
Godina	Država	Ukupna ocjena	Razina slobode	Godina	Država	Ukupna ocjena	Razina slobode
2004	Estonija	8,11	Većinski slobodne	2020	Estonija	7,95	Većinski slobodne
2004	Latvija	7,82		2020	Litva	7,82	
2004	Litva	7,69		2020	Latvija	7,77	
2004	Cipar	7,68		2020	Romania	7,74	
2004	Slovačka	7,61		2020	Češka	7,75	
2004	Češka	7,51		2020	Malta	7,72	
2004	Mađarska	7,44		2020	Bugarska	7,69	
2004	Malta	7,29		2020	Cipar	7,49	
2004	Slovenija	7,13		2020	Slovačka	7,33	
2004	Bugarska	6,96		2020	Mađarska	7,24	
2004	Poljska	6,72	Osrednje slobodne	2020	Hrvatska	7,16	Osrednje slobodne
2004	Rumunjska	6,67		2020	Slovenija	7	
2004	Hrvatska	6,29		2020	Poljska	6,93	
2004	Prosjeak NMS	7,3		2020	Prosjeak NMS	7,5	
2004	Prosjeak Europe	7,43		2020	Prosjeak Europe	7,39	

Izvor: izrada autora prema Economic Freedom of the World (Fraser Institute)(2022.), <https://www.fraserinstitute.org/>

Usporedbom oba indeksa, možemo primijetiti da pri samome vrhu nema nekakvih razlika. Estonija je i prema ovome indeksu najslobodnija između NMS-a. Posljednje mjesto u 2004. ima Hrvatska, dok u 2020. godini Poljska. Rumunjska koja je prema Heritage-u bila posljednja, prema Fraseru je pretposljednja, te prema ocjeni je ispred Bugarske, a i Češke kao slobodnija država. U prosjeku Europe je prema ovome indeksu razina slobode malo pala, ali treba se uzeti u obzir da za neke države nema podataka. Zanimljivo je da post-tranzicijske (Bugarska, Hrvatska, Češka, Estonija, Mađarska, Latvija, Litva, Poljska, Rumunjska, Slovačka i Slovenija) zemlje sve više postaju slobodne. U nastavku rada donosi se analiza određenih pokazatelja ekonomske slobode. Analiza pokazatelja, te usporedba s GEM-om, prikazuje se u nastavku, ali samo kroz Fraserov indeks jer bez obzira na sličnost po svojim ukupnim posljedicama, EFI je ipak upotrijebljen opsežnije u akademskim kontekstima. Osim prethodno prikazana dva indeksa, postoji i onaj od *Freedom House*, ali u praksi se rijetko koristi u analizama. Hanson vjeruje da se pokazatelji *Freedom Housea* (koriste različite kriterije) bitno razlikuju od onih koje su razvili Fraser i Heritage. Iako se Hanson slaže sa standardnim tumačenjem da Fraser i Heritage pokazatelji služe za mjerenje institucionalne potpore

slobodnom tržištu, on sugerira da bi alternativni naziv za indeks Freedom House bio "Indeks liberalnih vrijednosti". Smatra da se međusobno jako razlikuju, a opet koriste za isto. U praksi je, međutim, rijetkost da empirijske analize koriste Freedom House, već da se više koristi Fraserov indeks zbog broja varijabli uključenih u njegov izračun. (Heckelman, 2005)

Prvi pokazatelj koji se promatra je razina slobode trgovine.

Tablica 7. Razina slobode trgovine Fraser

Razina slobode trgovine za 2004. i 2020. godinu					
Godina	Država	Sloboda trgovine	Godina	Država	Sloboda trgovine
2004	Estonija	9,25	2020	Rumunjska	8,49
2004	Cipar	8,65	2020	Malta	8,4
2004	Latvija	8,64	2020	Latvija	8,36
2004	Mađarska	8,55	2020	Estonija	8,33
2004	Litva	8,54	2020	Litva	8,33
2004	Češka	8,49	2020	Cipar	8,22
2004	Slovenija	8,35	2020	Češka	8,08
2004	Slovačka	8,27	2020	Bugarska	7,91
2004	Malta	8,1	2020	Hrvatska	7,87
2004	Rumunjska	7,46	2020	Poljska	7,67
2004	Hrvatska	7,09	2020	Mađarska	7,62
2004	Poljska	7,04	2020	Slovačka	7,59
2004	Bugarska	6,98	2020	Slovenija	7,44

Izvor : izrada autora prema Economic Freedom of the World (Fraser Institute)(2022) <https://www.fraserinstitute.org/>

Estonija, sukladno ukupnoj ocjeni, je prva u 2004. godini, a posljednje mjesto zauzima Bugarska koja je prema ukupnoj ocjeni ispred Rumunjske, koja se nalazila ispod Bugarske. Najveći preokret se događa 2020. godine kada prvo mjesto zauzima Rumunjska. Obje zemlje pokazuju rast u smislu slobode trgovine u 2020. godini, dok recimo Estonija pokazuje na pad. Treba uzeti u obzir da je 2020. godina bila u snažnom jeku pandemije COVID 19 u kojoj su većina zemlja postavljala razno razna ograničenja što je utjecalo na slobodu kretanja. Zato se kod određenih zemalja može primijetiti pad slobode, dok kod nekih povećanje jer je svaka zemlja imala različita ograničenja.

Sljedeći aspekt za analizu je razina slobode poslovanja, u okviru koje se mjere propisi i regulacije koje ograničavaju ulazak na tržište.

Tablica 8. Razina slobode poslovanja Fraser

Razina slobode poslovanja za 2004. i 2020. godinu					
Godina	Država	Regulacije (sloboda poslovanja)	Godina	Država	Regulacije (sloboda poslovanja)
2004	Estonija	7,94	2020	Estonija	8,21
2004	Slovačka	7,84	2020	Latvija	8,06
2004	Mađarska	7,52	2020	Malta	7,96
2004	Latvija	7,48	2020	Češka	7,91
2004	Slovenija	7,18	2020	Bugarska	7,89
2004	Bugarska	7,15	2020	Litva	7,72
2004	Litva	7,13	2020	Slovačka	7,46
2004	Češka	7,12	2020	Rumunjska	7,22
2004	Poljska	6,91	2020	Mađarska	7,13
2004	Hrvatska	6,9	2020	Cipar	7,12
2004	Rumunjska	6,79	2020	Hrvatska	7,09
2004	Cipar	6,45	2020	Poljska	7,07
2004	Malta	6,35	2020	Slovenija	6,8

Izvor: izrada autora prema Economic Freedom of the World (Fraser Institute)(2022), <https://www.fraserinstitute.org/>

Što se tiče regulacija kao petog područja Indeksa ekonomske slobode svijeta prema Fraser Institutu, možemo primijetiti da je Estonija opet najslobodnija zemlja, dok su na dnu za 2004. godinu Malta, Cipar i Rumunjska. U 2020. godini dogodio se porast slobode što se tiče regulacija ako gledamo prosjek između zemalja (sa 7,13 na 7,5), no unatoč tome, neke zemlje poput Slovačke, Slovenije i Mađarske su doživjele pad. Najveći porast je doživjela Malta.

Prema analizi možemo zaključiti da je ekonomska sloboda ipak u određenom porastu, međutim najveći problemi su i dalje prisutni u domeni regulacija vezanih za pokretanje poduzeća i poslovanje. Hrvatska, nažalost, pokazuje jako spori rast, obzirom da joj je BDP veći od Bugarske i Rumunjske, a koje se tretiraju kao slobodnije zemlje u 2020. godini.

4.3 Razvoj poduzetništva u novim zemljama članicama EU

Poduzetništvo u Europskoj uniji je bitan faktor u smislu gospodarskog rasta i razvoja, a i kao resurs za radna mjesta. Posebice nakon Drugog svjetskog rata, u suradnji s SAD-om, dio je razvoja međunarodne trgovine. Cilj je bio ukidanje carinskih prepreka, a kod Unije dodatno i potpora u razvoju trgovine među članicama. Vanjskotrgovinska politika jedna je od najvažnijih politika Europske unije jer određuje bilateralne odnose EU s trećim zemljama i multilateralnim organizacijama. Glavni ciljevi vanjskotrgovinske politike definirani su i Ugovorom o Europskoj uniji, koji uključuju razvoj svjetske trgovine, postupno ukidanje ograničenja međunarodne trgovine i smanjenje carinskih prepreka. Politika Europske unije u smislu trgovine ogleda se kroz važnost EU-e kao dio svjetske trgovine te utjecaja globalizacije koja mijenja međunarodno okruženje (Jovićević i Janjetović, 2017) Ono što je bitno je da 99 posto poduzeća u EU čine mali i srednji poduzetnici koji osiguravaju dvije trećine radnih mjesta. Stoga se u EU intenzivno radi na samome razvoju poduzetništva s raznim potporama. Za poduzetnike koji žele primjerice pokrenuti poduzeće, Europska unija na svojim službenim stranicama nudi razne projekte za pomoć pri pokretanju poslovanja. Prema Europskim programima financiranja (2022), jačanje mogućnosti umrežavanja između visokotehnoloških startupa, investitora, akceleratora, korporativnih mreža, sveučilišta i medija ostvaruje se putem programa *Startup Europe*, dok je *Startup Europe Partnership* integrirana paneuropska platforma za otvorene inovacije. Također, nude se razni načini financiranja koji se dijele na direktne i indirektne. Direktno financiranje obuhvaća bespovratna sredstva (za projekte koji promiču interese EU ili ako doprinose provedbi programa ili politike EU-a i ugovore o kupnji usluga, robe ili radova koji su im potrebni za njihovo poslovanje (kao što su studije, osposobljavanje, organizacija konferencija ili informatička oprema). Indirektnim financiranjem upravljaju nacionalna i regionalna tijela i čine gotovo 80 % proračuna EU, uglavnom iz pet velikih fondova. To su Europski fond za regionalni razvoj (regionalni i urbani razvoj), Europski socijalni fond (socijalna uključenost i dobro upravljanje), Kohezijski fond (gospodarska konvergencija slabije razvijenih regija), Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj; Europski fond za pomorstvo i ribarstvo.

Jedan od programa je i *Small Business Act (SBA)* (*Akt o poticanju malog poduzetništva*) koji utvrđuje niz načela osmišljenih za poticanje poduzetništva u EU i olakšavanje napretka malih poduzeća. Uključuje i zakonodavne prijedloge za provedbu na razini EU i na nacionalnoj razini u zemljama članicama. Glavni prioriteti SBA-a su promicanje poduzetništva, poboljšanje

pristupa financiranju, smanjenje regulatornog opterećenja i poboljšanje pristupa tržištima i internacionalizacija. Ti su prioriteti utvrđeni u deset načela: **1. stvoriti okruženje** u kojem poduzetnici i obiteljska poduzeća mogu napredovati, a poduzetništvo se nagrađuje; **2. osigurati da poštene poduzetnici** koji su se suočili sa stečajem brzo **dobiju drugu priliku**; **3. pravila u skladu s načelom "misli malo prvo"**; **4. da javne uprave reagiraju na potrebe** malih i srednjih poduzeća (MSP-ovi); **5. prilagoditi alate javne politike** potrebama MSP-ova: olakšati sudjelovanje MSP-ova u javnoj nabavi i bolje iskoristiti mogućnosti državnih potpora za MSP-ove; **6. olakšavanje pristupa MSP-ovima financiranju** i razvoj pravnog i poslovnog okruženja kojim se podupiru pravodobna plaćanja u komercijalnim transakcijama; **7. pomoći MSP-ovima da imaju više koristi** od mogućnosti koje nudi jedinstveno tržište EU; **8. promicanje razvoja vještina** u MSP-ovima i svih oblika inovacija; **9. omogućiti MSP-ovima da izazove u području okoliša pretvore u prilike**; **10. poticati i podupirati** MSP-ove da iskoriste korist od rasta tržišta.

U javnom savjetovanju o SBA-u iz 2014. utvrđeno je da je postignut napredak, ali da su administrativna i pravna opterećenja i dalje najveća briga, te da je pristup financiranju ostao otežan unatoč poduzetim mjerama, i da su potrebni dodatni naponi u pogledu pristupa tržištima, posebno poboljšanje veza između postojećih programa EU. Možemo zaključiti da EU potiče poduzetništvo te je svjesna koliko je ono bitno. Premda postoje razni poticaji za pokretanje poslovanja i EU svojim članicama nastoji olakšati i potaknuti poslovanje, ipak postoji određena problematika koja je vezana za administraciju, troškove te obrazovanje s ciljem razvoja poduzetništva. (Kutnjak, 2010)

Kako bi se mogla povezati razina ekonomske slobode i poduzetničke aktivnosti, koriste se podaci GEM-a (Global Entrepreneurship Monitor). GEM prati poduzetnički proces pri čemu mjeri percepciju društvenih vrijednosti fokusiranih na poduzetništvo, percepcije o prilikama, te poduzetničkih namjera i poduzetničke pothvate u nastajanju i u ranoj fazi djelovanja (ne starijih od 42 mjeseca), poduzetničku aktivnosti u „odraslim“ poduzećima (starijim od 42 mjeseca). (Singer i suradnici, 2004)

U analizi se koristi TEA indeks koji na temelju ankete daje podatak o ukupnoj stopi poduzetničke aktivnosti NMS-a. Predstavlja odraslu populaciju, koji su aktivni u poduzetništvu i sami su vlasnici poduzeća (ne starijih od 42 mjeseca) u dobi od 18 do 64. Također će biti uključene poduzetničke namjere definirane kao postotak populacije od 18-64 godina starosti (iz toga su isključene osobe koje su aktivne u bilo kojoj fazi poduzetničkog djelovanja) koji

namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u sljedeće tri godine. Za početak je prikazana za sve NMS stopa nastanka (postotak "novorođenih" poduzeća u ukupnom broju aktivnih poduzeća), zatvaranja poduzeća (postotak "ugašenih" poduzeća u ukupnom broju aktivnih poduzeća), te stopa preživljavanja (postotak "novorođenih" poduzeća u x godini koja su preživjela do x + t godina u odnosu na ukupan broj "novorođenih" poduzeća u x godini) za 2012., 2014., 2015., 2017., 2018. i 2020. godinu.

Tablica 9. Stope nastanka, gašenja i preživljavanja poduzeća prema Eurostatu

	2012	2012	2014	2014	2014	2015	2015	2017	2017	2017	2018	2018	2020	2020	2020
	stopa nastanka	stopa gašenja poduzeća	stopa nastanka	stopa gašenja poduzeća	stopa "preživljavanja"	stopa nastanka	stopa gašenja poduzeća	stopa nastanka	stopa gašenja poduzeća	stopa "preživljavanja"	stopa nastanka	stopa gašenja poduzeća	stopa nastanka	stopa gašenja poduzeća	stopa "preživljavanja"
Poljska	11,52%	11,20%	12,50%	10,62%	68,40%	12,13%	9,14%	12,17%	9,22%	68,33%	13,27%	9,73%	10,43%	8,77%	69,20%
Češka	8,66%	9,71%	9,13%	7,90%	65,24%	8,34%	7,61%	9,14%	7,28%	70,93%	9,46%	7,07%	8,15%	7,46%	71,07%
Rumunjska	12,26%	13,14%	10,19%	8,83%	64,10%	12,06%	9,20%	10,94%	8,38%	72,57%	10,86%	9,02%	10,76%	7,56%	72,35%
Mađarska	8,60%	11,64%	9,98%	8,80%	61,96%	10,69%	8,21%	12,86%	8,22%	64,08%	13,14%	6,80%	10,74%	7,57%	65,94%
Slovačka	10,58%	9,25%	19,79%	10,37%	68,62%	12,07%	9,21%	13,67%	8,73%	69,44%	12,60%	8,63%	10,43%	8,42%	70,29%
Litva	24,88%	18,65%	24,50%	15,67%	48,25%	18,55%	14,26%	19,72%	15,56%	46,87%	18,99%	14,86%	18,11%	20,75%	47,26%
Bugarska	13,02%	10,97%	11,82%	10,23%	68,53%	11,90%	10,28%	12,00%	10,25%	65,40%	11,34%	11,66%	9,05%	14,64%	62,09%
Slovenija	10,09%	9,07%	11,03%	8,17%	74,93%	10,74%	8,91%	10,37%	7,99%	73,17%	10,59%	7,85%	9,09%	6,14%	71,03%
Hrvatska	8,20%	11,81%	7,77%	9,75%	72,80%	8,34%	8,85%	8,96%	6,78%	70,13%	9,86%	8,15%	9,39%	9,98%	70,01%
Latvija	16,83%	13,13%	15,05%	9,04%	66,02%	17,23%	5,89%	12,40%	9,82%	59,35%	12,25%	10,26%	11,34%	11,70%	59,22%
Estonija	12,17%	8,19%	10,73%	7,93%	67,36%	10,28%	7,13%	11,81%	9,84%	66,54%	12,19%	10,68%	12,10%	9,87%	59,72%
Malta	6,20%	9,43%	11,30%	8,00%	81,51%	8,49%	7,77%	10,23%	10,43%	75,75%	14,88%	11,27%	14,12%	4,46%	54,41%
Cipar	5,45%	8,95%	6,96%	4,23%	74,37%	8,91%	4,11%	7,93%	3,77%	76,52%	10,38%	4,68%	9,06%	8,94%	75,07%
PROSJEK	11,42%	11,16%	12,36%	9,20%	67,85	11,52%	8,51%	11,71%	8,94%	67,62	12,29%	9,28%	10,98%	9,71%	65,2

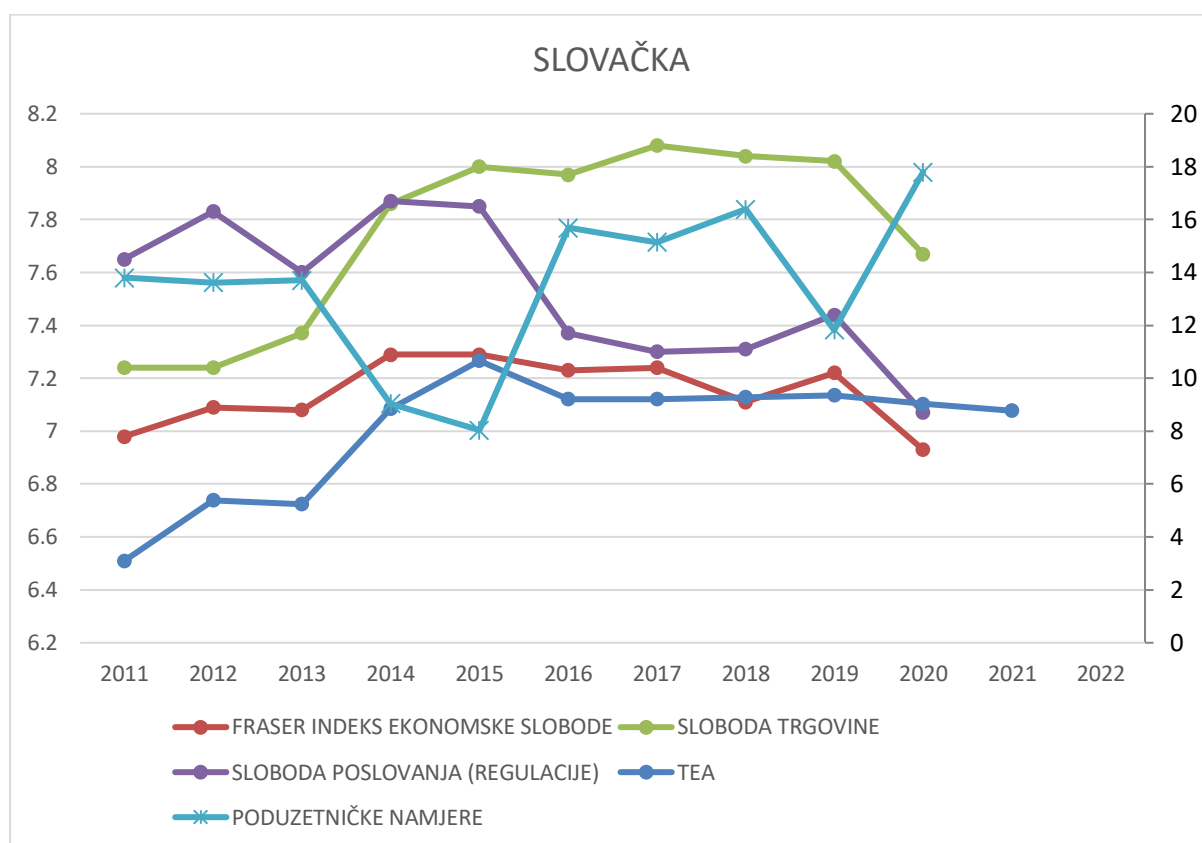
Izvor: izrada autora prema Eurostat – European Commission(europa.eu)

Prema tablici, možemo zaključiti da najveću stopu preživljavanja ima Malta za 2014. i 2017. godinu, ali istovremeno stopa nastanka poduzeća im je ispod prosjeka, također je ispod prosjeka stopa zatvaranja do 2017. To znači da većina novootvorenih poduzeća uspijeva preživjeti, a problem je što ih se ne otvara mnogo. Promjena se događa u odnosu na 2018.-2020. kada obje stope su iznad prosjeka, a stopa preživljavanja je naglo pala. Premda se poduzetnička aktivnost u tome smislu povećala, poduzeća nisu uspjela preživjeti u 2020. godini. Taj problem ima Litva koja ima iznad prosjeka i stopu nastanka i stopu zatvaranja, a

najmanju stopu preživljavanja kroz sva razdoblja. Ako se gleda samo stopa preživljavanja u tome pogledu je najbolji Cipar, jer je stopa za sva razdoblja iznad 70% , iako je mali broj novootvorenih poduzeća, ona uspijevaju preživjeti. Poljska je zemlja koja ima najveći broj poduzeća između NMS-a, kod nje aktivna poduzeća doživljavaju porast od 2012. godine. pa na dalje. Latvija i Estonija su obje zemlje koje imaju u 2012. i 2020. godini stopu nastanka iznad prosjeka, dok im je stopa preživljavanja ispod. To znači da ne uspijevaju preživjeti sva novootvorena poduzeća. Prema broju aktivnih poduzeća najveći broj 2012. – 2020. ima Poljska, dok Malta ima najmanji. Srednja vrijednost bi bila Slovačka, dok Estonija kao jedna od najslabodnijih je pri dnu. U pogledu novonastalih poduzeća za isto razdoblje, Poljska i Češka su pri vrhu, dok su Malta i Cipar pri dnu. Hrvatska doživljava porast novonastalih poduzeća. Obzirom da GEM nema podatke za Maltu, napravljena je usporedna analiza ekonomskih sloboda linijskim grafom s podacima o novonastalim poduzećima prema Eurostatu.

U nastavku rada su obrađene zemlje za koje postoje podaci s GEM-a. Zbog nedostatka podataka nije bilo moguće kod nekih država obraditi duži period godina ili u kontinuitetu niz godina. Kako bi se dobila korelacija između podataka, napravljen je za svaku državu pojedinačno usporedni graf pokazatelja. Na temelju linijskog grafa koji predstavlja vremenski trend moguće je donijeti zaključke o podacima koji su dostupni i usporediti direktno pokazatelje. Svaki graf predstavlja usporedbu pokazatelja TEA sa Indeksom ekonomske slobode svijeta prema Fraseru koji su grupirani u vrijednostima od 0-40 te je liniju grafa bolje vidjeti u odvojenom grafikonu. Također je izračunat koeficijent korelacije TEA indeksa s ocjenom ukupne ekonomske slobode pojedine zemlje.

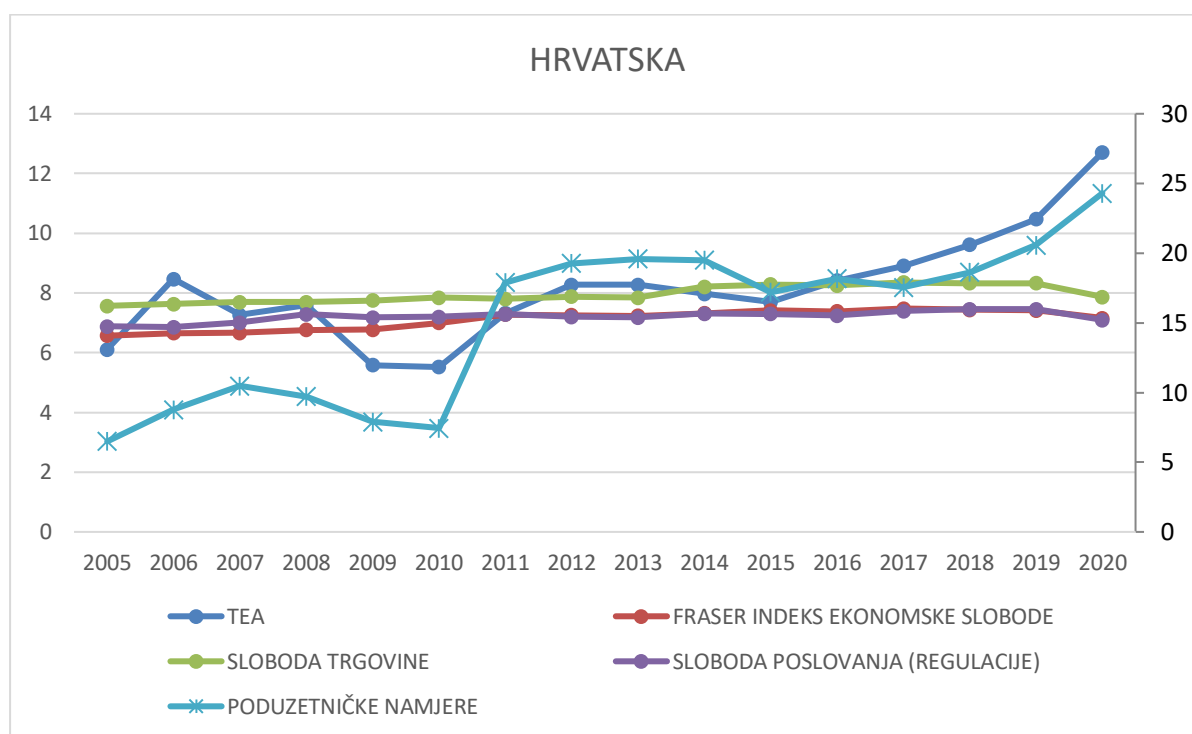
Graf 2. Slovačka GEM i Fraser

Izvor: Izrada autora prema GEM-u i Fraseru

Prema Fraserovim podacima o ekonomskoj slobodi uz njegove komponente primjetno je da nisu puno varirale. Osim u pogledu slobode trgovine u razdoblju do 2017. godine gdje svako povećanje odnosno smanjenje prema Fraseru rezultiralo je i kretanjem u istom smjeru TEA indeksa. Povećanjem TEA indeksa od 2018. godine možemo povezati s iznadprosječnom stopom nastanka poduzeća u istoj, koja nam potvrđuje da se poduzetnička aktivnost povećala. Poduzetničke namjere su u konstantnom rastu osim 2016. - 2017., ali tada je TEA bila u porastu, stoga se može zaključiti da premda su namjere bile u padu, aktivnost je ipak bila veća. Dalje, ako pogledamo odnos između 2019. i 2020. godine, možemo primjetiti pad i poduzetničkih namjera i TEA indeksa paralelno sa ekonomskim slobodama, što se može povezati s COVID pandemijom i ograničenjima koja su bila na snazi. Može se zaključiti kako dugoročno poduzetnička aktivnost Slovačke u periodu 2011. - 2020. nije snažno povezana sa promjenama ekonomskih sloboda, što pokazuje i koeficijent korelacije koji iznosi -0,21.

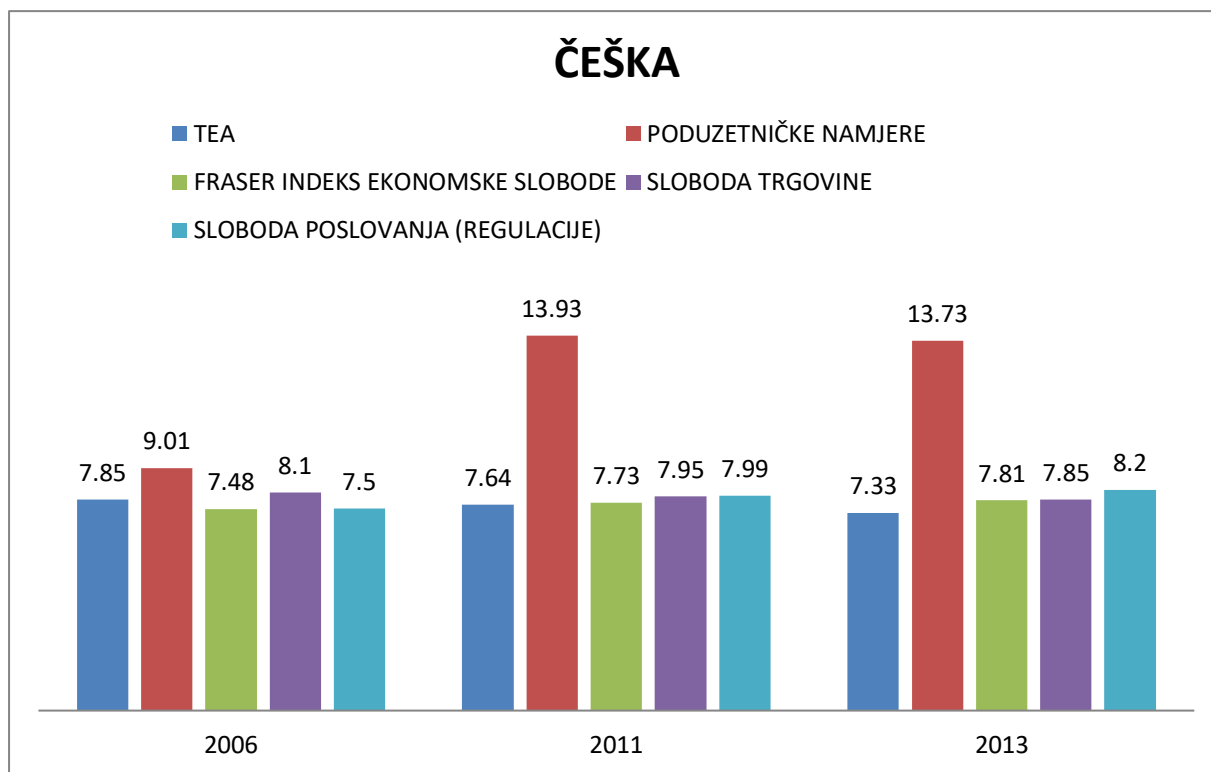
Graf 3. Hrvatska GEM i Fraser

Izvor: izrada autora prema GEM-u i Fraseru

Ocjena ukupne ekonomske slobode, komponente sloboda poslovanja i sloboda trgovine pokazuju isti trend kao i TEA i poduzetničke namjere (povećanje/smanjenje slobode uzrokuje povećanje/smanjenje poduzetničku aktivnost). Može se zaključiti prema kretanjima pokazatelja kako u Hrvatskoj od 2004. do 2020. godine sa povećanjem ekonomskih sloboda dolazi i do povećanja poduzetničke aktivnosti. Izuzetak su pandemijske godine u kojima se vidi pad ekonomskih sloboda, ali TEA i poduzetničke namjere su porastu. No obzirom na promatrani trend ipak se može zaključiti da za Hrvatsku postoji snažna korelacija između razine ekonomske slobode i poduzetničke aktivnosti. Izračunati koeficijent korelacije između TEA indeksa i ekonomske slobode ukazuje na jaku pozitivnu vezu, pri čemu taj koeficijent iznosi 0,76.

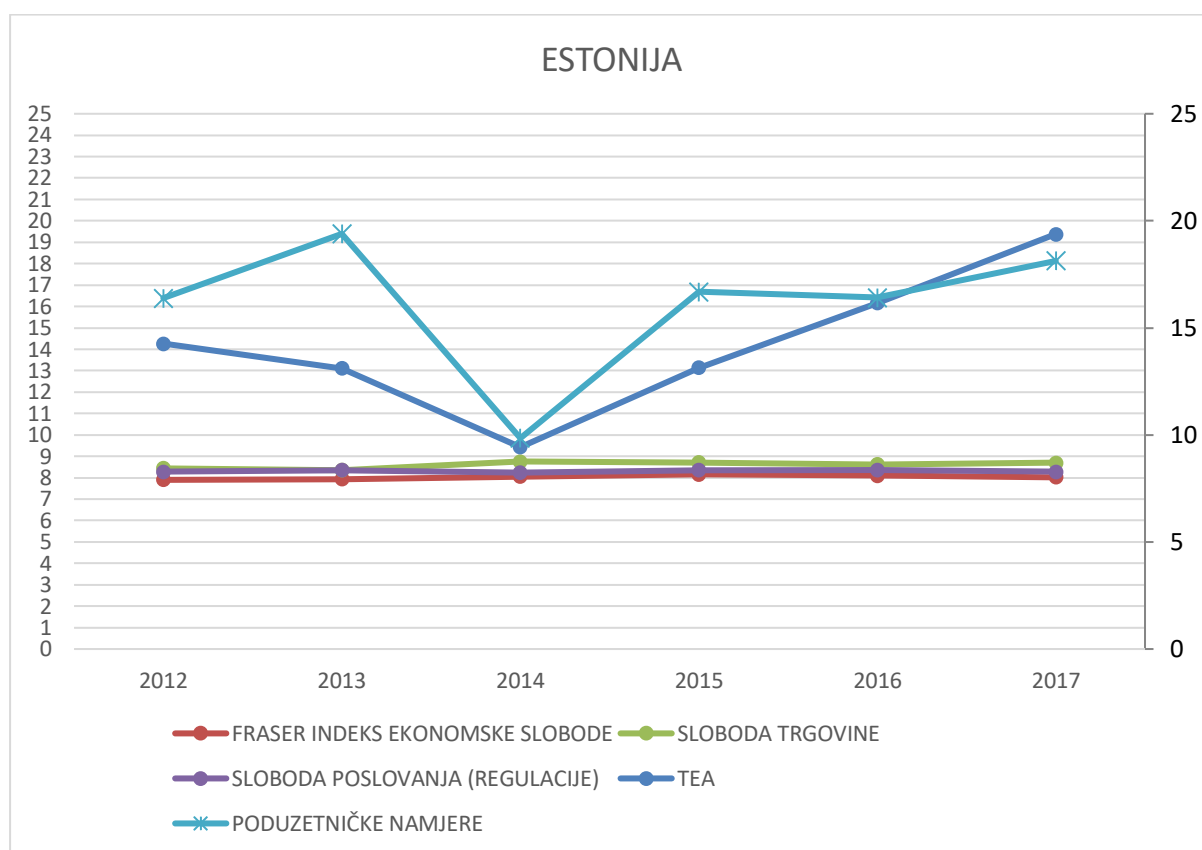
Graf 4. Češka GEM i Fraser

Izvor : Izrada autora prema GEM-u i Fraseru

Obzirom da je ograničena i količina podataka s GEM-a, korištene su dostupne godine. Valja napomenuti da je Češka ostvarila rast ekonomske slobode u odnosu 2004. i 2020. godine prema prehtodnoj analizi ekonomske slobode. Sloboda poslovanja 2006. godine je (ako se gledaju isključivo ova razdoblja) bila najniža, te nakon toga ostvaruje rast, ali ipak je TEA indeks tada bio najveći. Primjetno je da poduzetničke namjere su u rastu dok je TEA u padu, a sukladno tome je u ovim razdobljima rasla sloboda poslovanja, te ukupna ocjena ekonomske slobode. Ovi podaci pokazuju da je Češka svakako zemlja koja želi biti poduzetna ali postoje još neki razlozi zbog čega je TEA u promatranim razdobljima blago padala, jer po Eurostatu Češka od 2012. godine ima veću stopu preživljavanja od ukupnog prosjeka, dok nastanak poduzeća bio je ispod prosjeka.

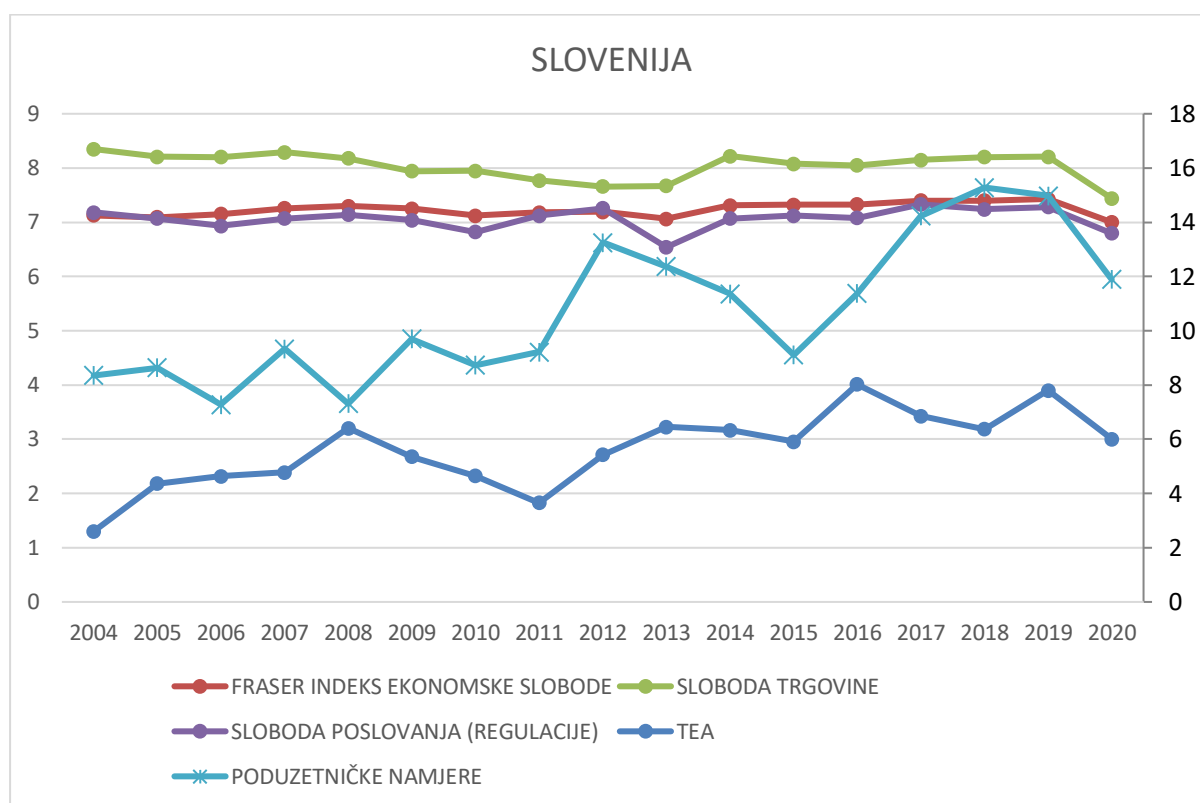
Graf 5. Estonija GEM i Fraser

Izvor: Izrada autora prema GEM-u i Fraseru

Estonija kao najslobodnija među NMS, ne pokazuje velike promjene što se tiče ukupne ekonomske slobode, a ni njenih komponenata. Kroz razdoblje od 5 uzastopnih godina primjetan je rast poduzetničke aktivnosti u Estoniji. Poduzetničke namjere prate TEA indeks, čak i u padu kao 2014. godine, a tada je ukupna ocjena ekonomske slobode bila u porastu. Može se zaključiti da u Estoniji u promatranom razdoblju nije došlo do promjena ekonomskih sloboda, ali je došlo do blagog porasta poduzetničke aktivnosti. Kao najslobodnija zemlja među članicama, jasno je da u startu ima pogodnije okruženje za razvoj poduzetništva, stoga nije čudno da ovdje promjena razine slobode ne utječe na razinu poduzetničke aktivnosti, odnosno već da na nju potencijalno utječu neki drugi ekonomski i/ili institucionalni faktori.

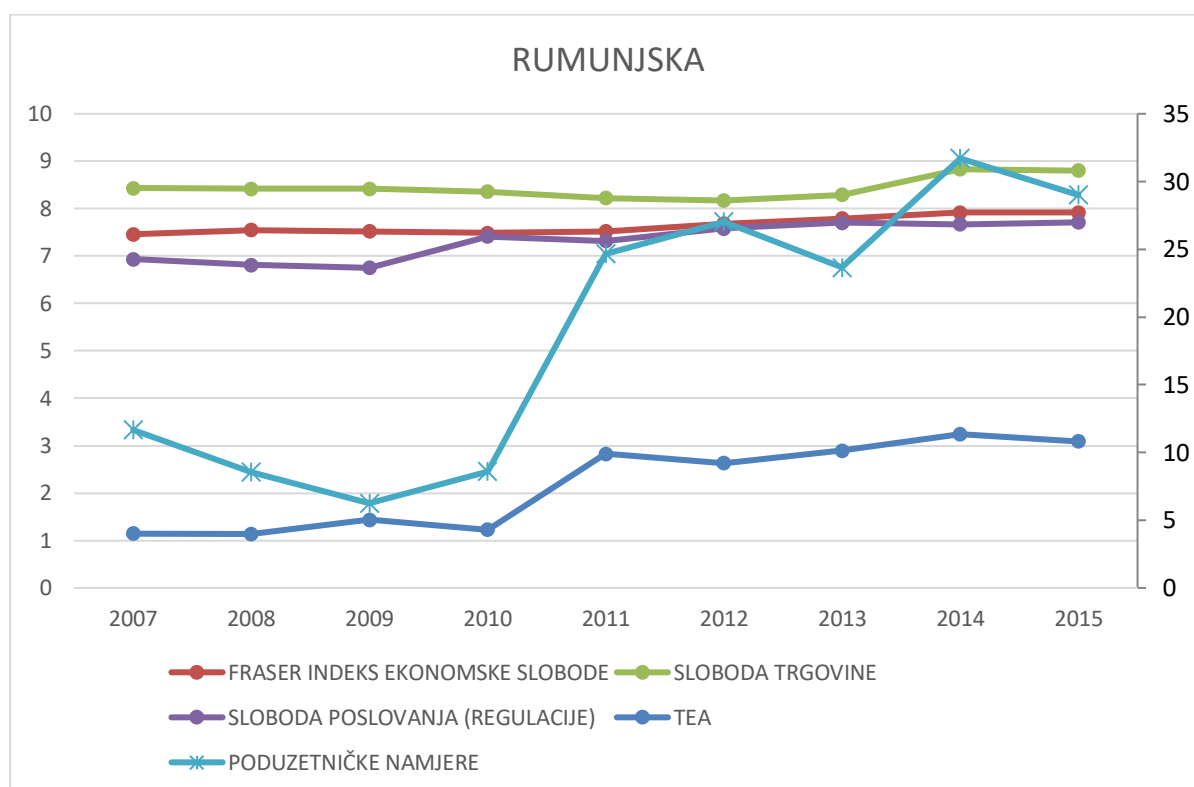
Graf 6. Slovenija GEM i Fraser

Izvor: izrada autora prema GEM-u i Fraseru

Slovenija pokazuje rastući trend u smislu ekonomskih sloboda premda je kao i Hrvatska pri dnu među NMS. Trend pokazuje da su poduzetničke namjere prate TEA indeks. Također pad potvrđuje i razina novonastalih poduzeća jer ona u odnosu 2018. na 2020. pada kada i pada TEA. Jednako tako je i kretanje ocjena ukupne slobode, te slobode trgovanja i slobode poslovanja u smislu regulacija. Izuzetak je 2017. godina u kojoj se događa pad slobode poslovanja dok je TEA u porastu. Slovenija je svakako dobar primjer da razina ekonomske slobode utječe na poduzetničku aktivnost. Koeficijent korelacije za Sloveniju ukazuje na srednje jaku pozitivnu vezu između TEA indeksa i Fraser indeksa (iznosi 0,61).

Graf 7. Rumunjska GEM i Fraser

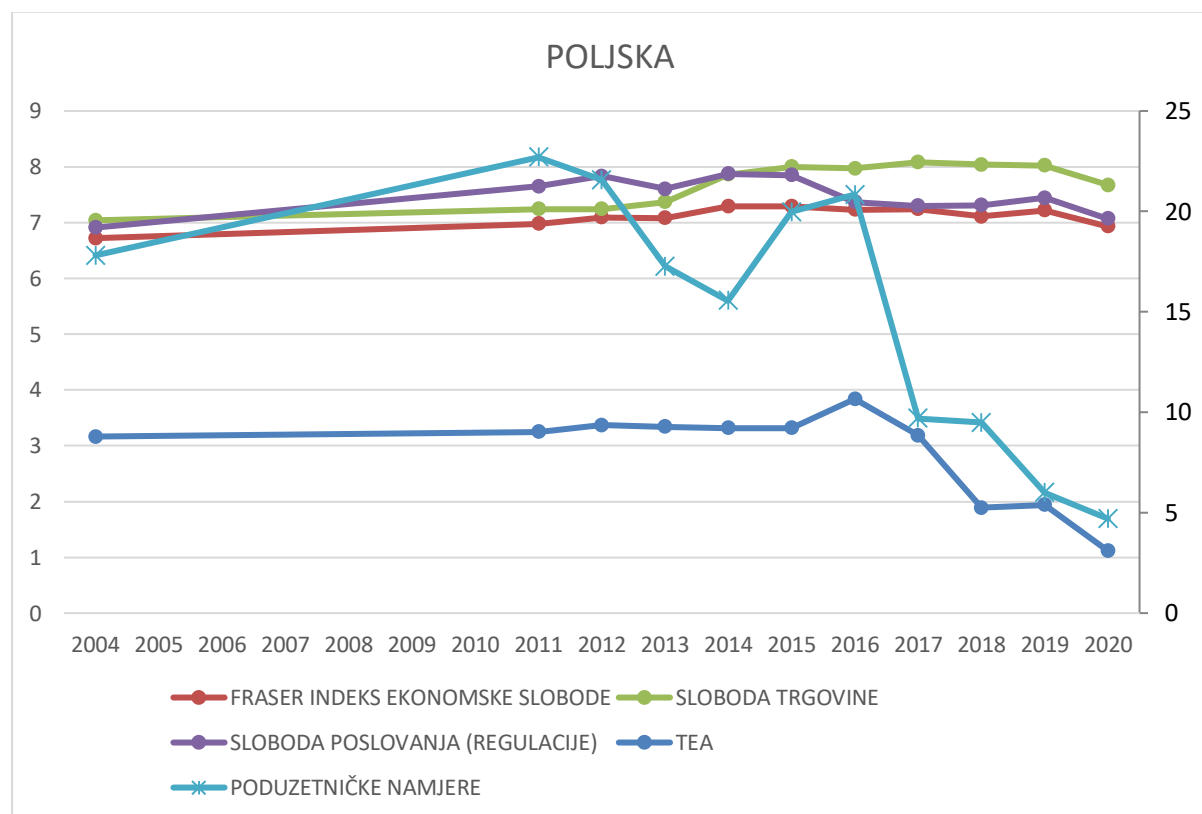

Izvor: izrada autora prema GEM-u i Fraseru

Rumunjska bilježi konstantan ukupan rast ekonomske slobode ali ostale komponente nisu pratile rast. TEA indeks je pratio rast ekonomskih sloboda, a tako i pad njenih komponenata. Sloboda poslovanja doživljava blagi pad 2014. godine što uzorkuje i blagi pad poduzetničkih namjera, ali TEA indeks je u blagom porastu. Treba uzeti u obzir da je ova zemlja koja je imala burnu prošlost s ostavljenim gospodarstvom u katastrofalnom stanju, po ekonomskim slobodama, koje premda u porastu, određene komponente i dalje su boljka poduzetnicima u razdoblju do 2014. godine. Prethodno istraživanje koje je napravljeno za poduzetništvo i ekonomske slobode u Rumunjskoj, ističe da su poduzetnici obeshrabljeni za otvaranjem poduzeća zbog vladinih regulacija. Ekonomska sloboda Rumunjske naglo se povećala nakon 1995., ali stagnacija u razvoju pokazatelja ekonomskih sloboda nakon 2006. je vidljiva. Poduzetništvo je pratilo trend rasta ekonomske slobode. Ali, stav rumunjskih poduzetnika prema nekim aspektima institucionalnog okruženja pokazuje da rumunjski poduzetnici ne smatraju gospodarstvo slobodnim te da je pod velikim utjecajem države, u smislu prevelike birokracije, korupcije, razina porezne stope i količine poreznih propisa. Prema Europskoj uniji (EU) – Flash Eurobarometar o poduzetništvu pri pokretanju poslovanja, 85% rumunjskih poduzetnika se slaže kako je teško pokrenuti vlastiti posao zbog složenosti administrativnog

procesa, što je najviši rezultat u EU. Zaključak je da rumunjski poduzetnici smatraju da postoji preveliko administrativno opterećenje te da je gospodarstvo pod prevelikim utjecajem države . (Šimandan, 2015). Prema Eurostatu broj rođenih poduzeća je u konstantnom porastu s 56.089 novorođenih u 2015. godini do 76.550 u 2020. godini. Stopa preživljavanja poduzeća je bila za poduzeća koja su rođena 2018. , a preživjela 2020. godine bila 72,35 %, što je pored Cipra najveća stopa. Što ukazuje na to da kako je rasla ekonomska sloboda da je i rasla poduzetnička aktivnost. Ovo je potvrđeno i koeficijentom korelacije koji iznosi visokih 0,82.

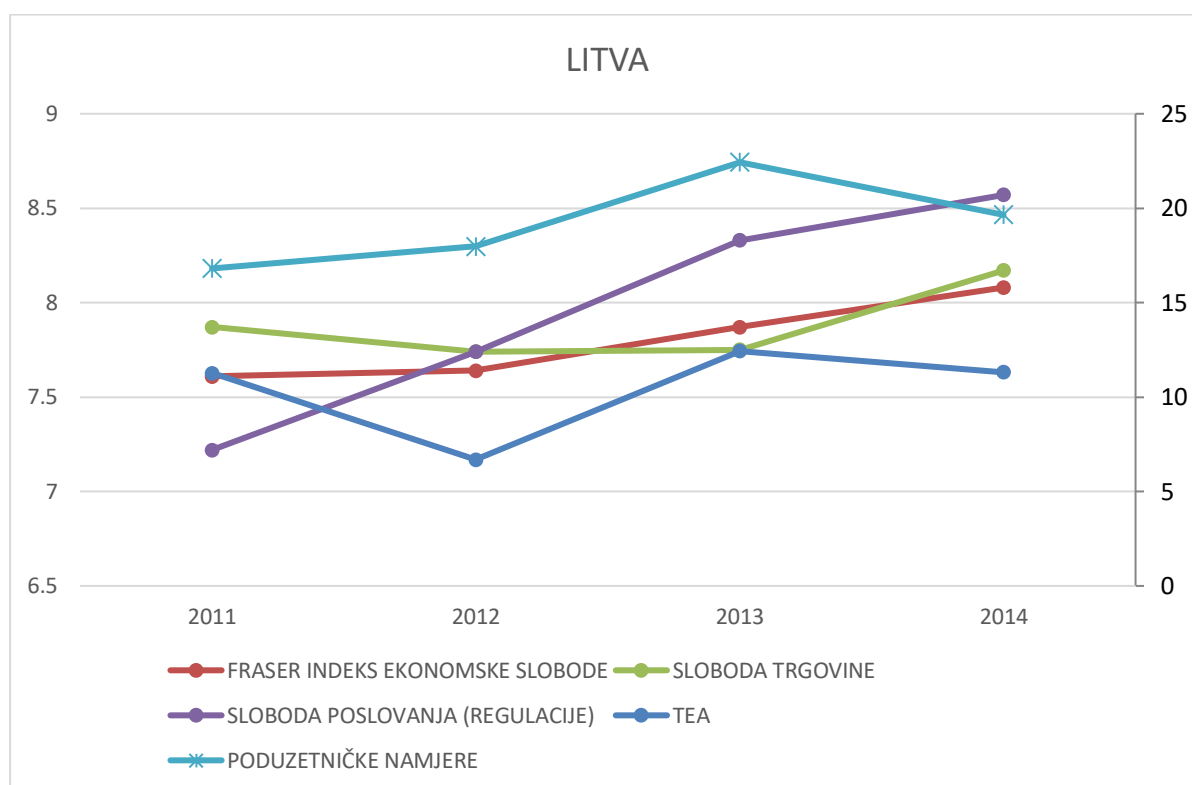
Graf 8. Poljska GEM i Fraser

Izvor: izrada autora prema GEM-u i Fraseru

Na temelju dostupnih podataka o poduzetničkoj aktivnosti, može se primijetiti da je rast ekonomskih sloboda, pratio rast poduzetničkih aktivnosti, a tako i pad ocjene ukupne ekonomske slobode, slobode trgovine i slobode poslovanja. Pad počinje u 2016. godini te prati pad TEA indeksa, što se također događa s poduzetničkim namjerama, a pad potvrđuju i podaci s Eurostata jer se dogodio ukupni pad novonastalih poduzeća do 2020. Dakle, kod Poljske svakako razina ekonomske slobode utječe na razinu poduzetničke aktivnosti, što je također potvrđeno s koeficijentom korelacije koji iznosi 0,61.

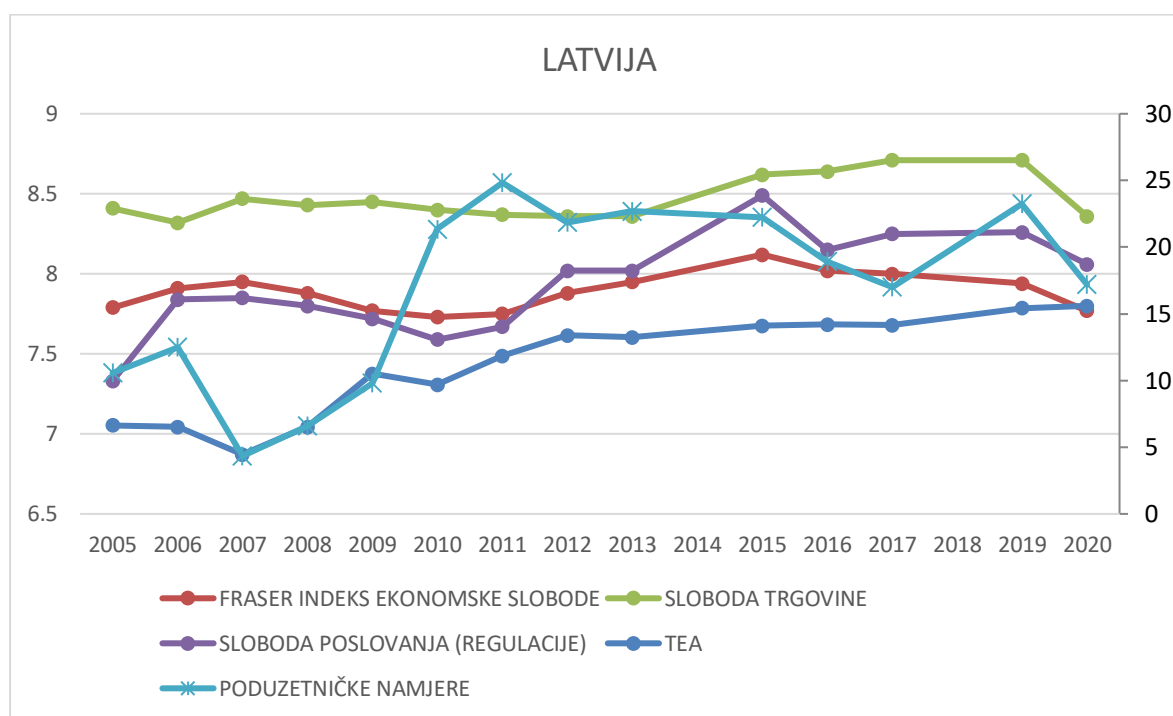
Graf 9. Litva GEM i Fraser

Izvor: izrada autora prema GEM-u i Fraseru

Obzirom na oskudnost podatka, teško je dati kvalitetan prikaz praćenja razine ekonomske slobode s poduzetničkom aktivnošću. No ipak može se primijetiti da je rast slobode utjecao na porast poduzetničke aktivnosti. Ali pad poduzetničke aktivnosti se dogodio i u porastu ekonomske slobode i treba naglasiti da su poduzetničke namjere u promatranom periodu bile u porastu, pad se događa tek 2014. godina. Broj rođenih poduzeća je u konstantom rastu do 2020. godine. prema Eurostatu, ali stopa preživljavanja (2018. – 2020) je 47,26%, što znači da značajan broj poduzeća ne uspijeva preživjeti. Litva kao Estonija ima zadovoljavajuću razinu slobode, stoga vjerojatno postoji još faktora koji utječu na poduzetničko ponašanje. Na temelju navedenog, ovdje razina ekonomske slobode ne utječe na poduzetničku aktivnost u potpunosti, što potvrđuje i koeficijent korelacije od 0,49.

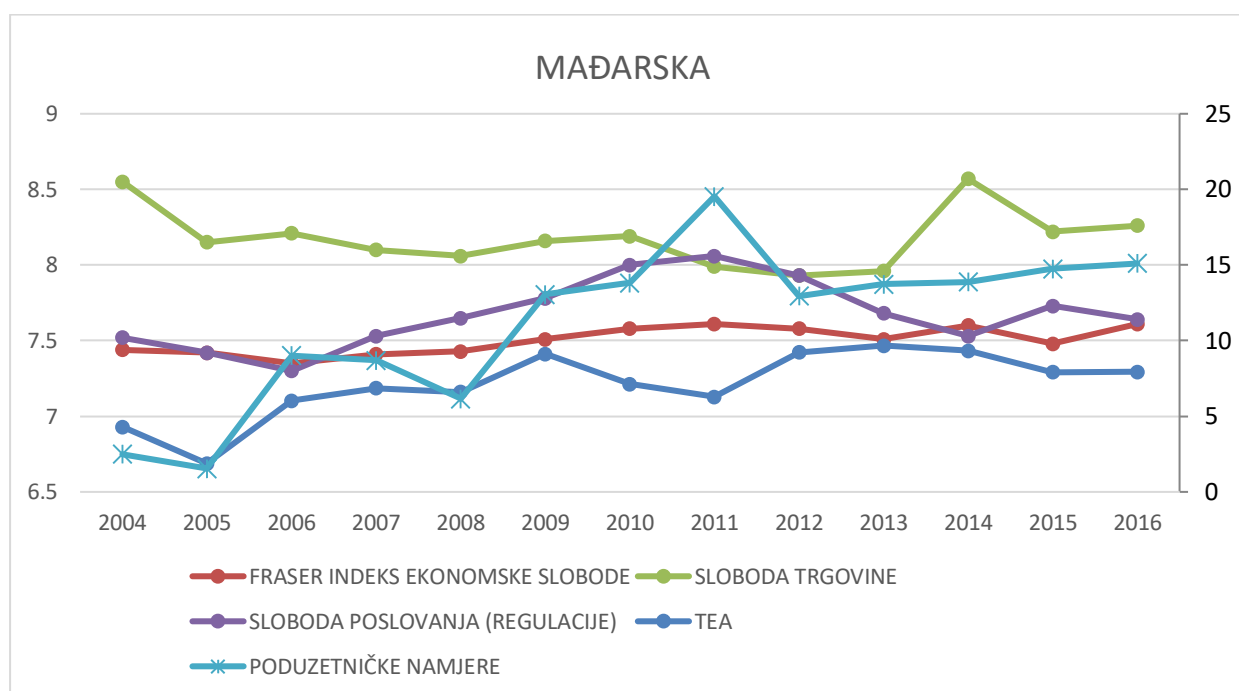
Graf 10. Latvija GEM i Fraser

Izvor: izrada autora prema GEM-u i Fraseru

U slučaju Latvije dolazi do povećanja poduzetničke aktivnosti, i poduzetničkim namjerama. Ekonomske slobode se kreću jednakim trendom. No treba, naglasiti da blagi pad koji se dogodio 2016. godine u slobodi poslovanja, uzrokovao je blagi pad poduzetničke aktivnosti. Latvija je među slobodnijim zemljama između NMS-a i nije zemlja kojoj razina slobode utječe na poduzetničke aktivnosti, a to potvrđuje niski koeficijent korelacije od 0,25. Vjerojatno u slučaju duljeg negativnog trenda ekonomske slobode bi uzorkovao i pad poduzetničke aktivnosti. Prema Eurostatu je u sva tri razdoblja imala iznad prosječnu stopu novonastalih poduzeća, ali jednako tako stopu zatvaranja, dok joj je stopa preživljavanja niska. Dakle postoji rana poduzetnička aktivnost, ali ne preživljava dobar dio poduzeća.

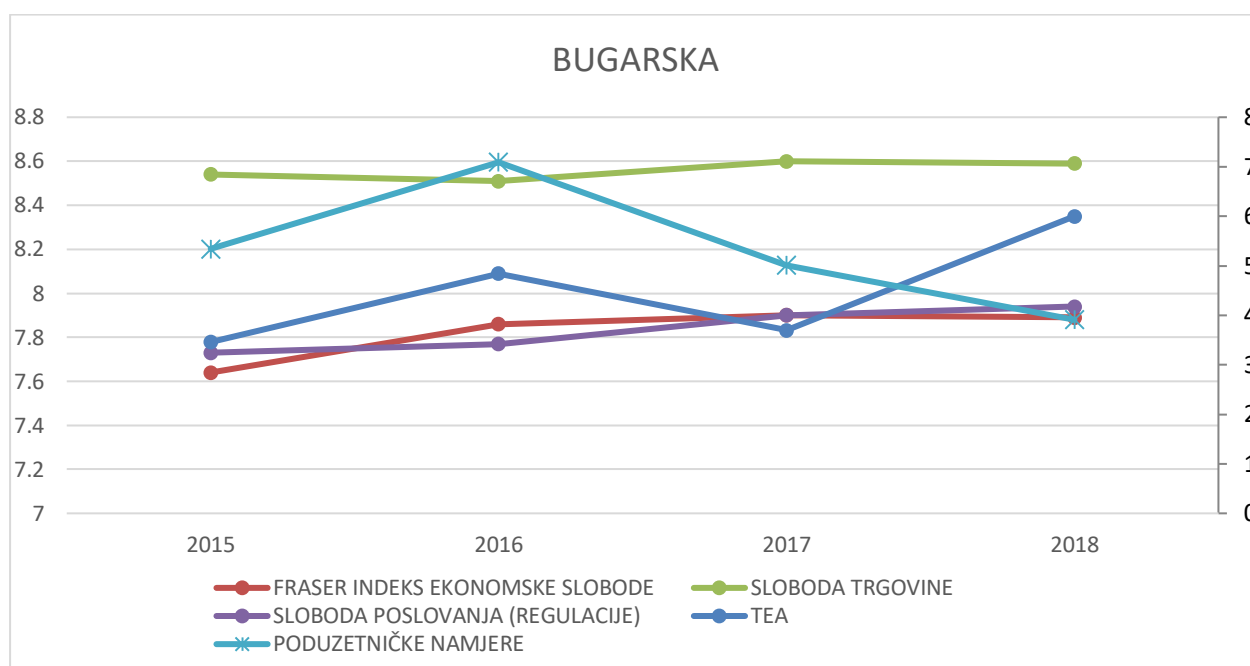
Graf 11 - Mađarska GEM i Fraser

Izvor: izrada autora prema GEM-u i Fraseru

Mađarska, za promatrano razdoblje u smislu razine ekonomskih sloboda uglavnom stagniraju. Moguća je povezanost samo sa slobodom trgovine jer u situacijama pada kao što je 2011. godine, poduzetnička aktivnost snažno pada u istim razdobljima. Poduzetničke namjere su u rastu do iste godine, te nakon toga doživljavaju nagli pad, te blagi porast od 2015. godine. U istome periodu se dogodio pa ukupne ekonomske slobode i slobode poslovanja dok je sloboda trgovine doživjela blagi pad, ali nakon 2014. godine rast. Dakle, nisu svi pokazatelji poduzetničke aktivnosti jednako reagirali na promjene ekonomskih sloboda, već se može zaključiti da je poduzetnička aktivnost ovisna o i drugim faktorima, ali se ne može u potpunosti isključiti da ekonomska sloboda ne utječe na aktivnosti. Potvrđuje to, srednje visok koeficijent korelacije (0,41), te podaci prema Eurostatu jer se dogodio porast novonastalih poduzeća za razdoblje od 2012. – 2015. a ekonomska sloboda ne doživljava velike promjene.

Graf 12 - Bugarska GEM i Fraser

Izvor: izrada autora prema GEM-u i Fraseru

Bugarska je u rastu u vidu ekonomskih sloboda konstantno. Podaci vezani za poduzetničke aktivnosti postoje za razdoblje od samo 4 godine. U odnosu 2015. na 2018. godine primjetan je rast ekonomskih sloboda koji prati TEA indeks i poduzetničke namjere koje doživljavaju blagi pad, no unatoč tome od 2018. – 2020. godine dolazi do porasta novorođenih poduzeća, a stopa preživljavanja je na 62%. Iako količina podataka je mala, može se primijetiti povezanost ekonomskih sloboda i razine poduzetničke aktivnosti.

Poduzetnička aktivnost NMS-a podosta varira od zemlje do zemlje, no zajedničko im je što u svim zemljama ispitanici vide priliku za pokretanje poslovnog pothvata. Važno je zato poticati razvoj ekonomskih sloboda kako bi se ostvarilo kvalitetnije okruženje za poduzetništvo jer ekonomske slobode na većinu zemalja je utjecalo na razinu poduzetničke aktivnosti.

5 ZAKLJUČAK

Ekonomska sloboda je u porastu za većinu NMS. Neke zemlje se sporije odvajaju od državnog utjecaja, ali treba uzeti u obzir početne uvjete u kojima su bile prije nego li su se okrenule tržišnom gospodarstvu. Hrvatsku je zasigurno usporio u tome smislu i Domovinski rat, te je bilo potrebno dugo vremena za oporavak. Uz navedeno, zemlje koje su prolazile tranziciju su se dodatno suočavale s gospodarskim krizama. Pristupanjem u EU omogućen je pristup drugim tržištima s manjom razinom ograničenja.

Europska unija prepoznaje značaj poduzetništva, pogotovo u vidu MSP-a. Analiza je pokazala da kod većine zemalja razina ekonomske slobode utječe na razinu poduzetničke aktivnosti. Odnosno kod zemalja koje s nižom razinom slobode, postoji utjecaj na poduzetničku aktivnost (pad/rast slobode prati pad/rast poduzetničke aktivnosti), dok kod zemalja koje imaju višu razinu, blagi pad nije utjecao na poduzetničku aktivnost. Estonija je primjer zemlje koja ima zadovoljavajuću razinu ekonomske slobode, te u njoj postoji rast poduzetničke aktivnosti, ali ima manji broj aktivnih poduzeća. Stoga je kod nje utjecaj ekonomskih sloboda irelevantan, već postoje drugi faktori. Analiza je pokazala također razliku u napretku između post-tranzicijskih zemalja. Sve su doživljavale porast u razdoblju 2004. – 2020., no najlošije stoji Hrvatska, koju je pretekla Rumunjska, te ima najslabiji rast u istome periodu.

Nedostatak ove analize je što nisu postojali podaci za ista razdoblja za svaku zemlju, stoga se nije mogao utvrditi trend poduzetničke aktivnosti za isto razdoblje, ali se mogla povezati razina slobode u određenom periodu. Pozitivno je što kod većine zemalja ispitana populacija ima želju pokrenuti vlastiti posao. Zbog toga je potrebno povećati razine ekonomske slobode u onim zemljama u kojima je vidan utjecaj na poduzetničku aktivnost, a kod onih na koje trenutna razina slobode ne utječe na poduzetničku aktivnost potrebno ju je poticati na druge načine. Naime, postoje još mnogi faktori koji utječu na poduzetničku aktivnost, kao na primjer socio-kulturni koje se mogu ispitati, obzirom na spomenuto da zemlje sa relativno visokom razinom slobode imaju mali broj aktivnih poduzeća. Obzirom da MSP u Europskoj uniji pružaju brojna radna mjesta potrebno je osigurati, a i poboljšati razinu slobode kako bi poduzetnici mogli biti ono što i jesu – inovativni.

LITERATURA

1. Ajide, F. M. (2021), Does economic freedom affect entrepreneurship? Insights from Africa. *Economic Journal of Emerging Markets*, 13(2), 157–167, preuzeto 27.06.2022. sa: <https://doi.org/10.20885/ejem.vol13.iss2.art5>
2. Ajide, F., Ajisafe, R. A., & Olofin, O. P. (2019), Capital controls, entrepreneurship and economic growth in selected developing countries. *Asian Economic and Financial Review*, 9(2), str. 191–212
3. Angulo-Guerrero, M. J., Pérez-Moreno, S., & Abad-Guerrero, I. M. (2017), How economic freedom affects opportunity and necessity entrepreneurship in the OECD countries. *Journal of Business Research*, 73, preuzeto 18.12.2022- sa: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2016.11.017>, str. 30-37
4. Baletić, Z. i Budak, J. (2007), Indeksi ekonomskih sloboda kao mjerila institucionalne konvergencije Hrvatske prema EU. *Ekonomski pregled*, 58 (12), 804-825, preuzeto 27.06.2022. sa: <https://hrcak.srce.hr/19418>
5. Bergen, N. (2003) The Benefits of Economic Freedom: A Survey. *The Independent Review* , Fall 2003, Vol. 8, No. 2 (Fall 2003), pp. 193-211, Independent Institute preuzeto <https://www.jstor.org/stable/24562685> 23.03.2023.
6. Bjørnskov, C., & Foss, N. J. (2016), Institutions, Entrepreneurship, and Economic Growth: What Do We Know and What Do We Still Need to Know? *Academy of Management Perspectives*, 30(3), 292-315, preuzeto 12.12.2022. sa: <https://doi.org/10.5465/amp.2015.0135>
7. Bogdan, Ž. (2009), Utjecaj FDI-ja na gospodarski rast europskih tranzicijskih zemalja. EFZG working paper series, (06), 1-27, preuzeto 28.06.2022. sa: <https://hrcak.srce.hr/136975>
8. Braun, Eduard. (2020), Carl Menger (1840-1921): Contribution to the Theory of Capital (1888), Section V. *Journal of Institutional Economics*., preuzeto 15.10.2022. sa: <https://www.researchgate.net/publication/339788053>
9. Buterin, V., Olgić Draženović, B. i Jakovac, P. (2018), Institucije kao determinanta ekonomskog rasta – primjer Hrvatske i odabranih članica EU-a, *Zbornik Veleučilišta u Rijeci*, 6 (1), 217-234, preuzeto 28.06.2022. sa: <https://doi.org/10.31784/zvr.6.1.16>
10. Chris Brown , Mark Thornton (2011), ENTREPRENEURSHIP THEORY AND THE CREATION OF ECONOMICS: INSIGHTS FROM CANTILLON’S ESSAI:

Swinburne University, Hawthorn Australia: Ludwig Von Mises Institute, Auburn, United States of America

11. D'Orazio P. i Tonelli M. i Monaco E.(2013), Social and traditional entrepreneurial intention: what is the difference?, preuzeto 25.07.2022. sa <https://www.researchgate.net/publication/318572152>
12. EU-ovi programi financiranja (2022.) preuzeto 14.01.2023. sa: https://europa.eu/youreurope/business/finance-funding/getting-funding/eu-funding-programmes/index_hr.htm#shortcut-1
13. Eurostat – European Commission, preuzeto 17.11.2022. sa: [Database - Eurostat \(europa.eu\)](https://europa.eu/eurostat)
14. Forget, L. E. (2014), The Social Economics of Jean-Baptiste Say: Markets and Virtue, Routledge, Amingdon, str. 154
15. Franc, S. (2013), Razvojni ciklus inozemnih izravnih neto ulaganja zemalja članica Europske unije. Ekonomski vjesnik, XXVI (1), 23-37, preuzeto 27.06.2022. sa: <https://hrcak.srce.hr/107913>
16. Global Entrepreneurship Monitor (GEM) (2022), preuzeto 28.06.2022. sa: <https://www.gemconsortium.org/>
17. Gwartney J.,Lawson R., Hall J. i Murphy R. Economic Freedom of the World 2022 Annual Report (2022), preuzeto 28.06.2022. sa: <https://www.fraserinstitute.org/>
18. Hebert, Robert & Link, Albert. (2009), A History of Entrepreneurship - A History of Entrepreneurship, 1-121., preuzeto 10.10.2022. sa: https://www.researchgate.net/publication/281673842_A_History_of_Entrepreneurship
19. Heckelman, J.C. (2005.) A Critique of the Hanson Critique. Southern Economic Journal , Vol. 72, No. 2 (Oct., 2005), pp. 492-501, preuzeto 29.03.2023. sa: <https://www.jstor.org/stable/20062124>
20. Horak, H., Dumančić, K., Pecotić- Kaufman, J. (2010) Uvod u europsko pravo društava. Zagreb: Školska knjiga.
21. Indeks of Economic Freedom (Heritage Foundation) (2022.), <https://www.heritage.org/index/>
22. Ivanović V.,Stanišić, N. (2017.), Monetary freedom and economic growth in New European Union Member States, Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 30:1, 453-463, DOI: 10.1080/1331677X.2017.1305803, preuzeto 27.06.2022. sa: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1331677X.2017.1305803?scroll=top&needAccess=true>

23. Johnson, Sherrill. (2003). Literature Review Of Social Entrepreneurship. New Academy Review. 2.
24. Jovićević, M. ., & Janjetović, Željko (2017), Position of the European Union in the Global trade system, ECONOMICS - INNOVATIVE AND RESEARCH JOURNAL, 5(2), 19–32, preuzeto 28.06.2022. sa: <https://doi.org/10.1515/eoik-2017-0021>
25. Kesner – Škreb, M. (2008) Pravna stečevina Europske unije. Financijska teorija i praksa, Vol. 32, No. 3, str. 409 – 412
26. Kešeljević, A. (2007), Indeksi ekonomske slobode – pregled i otvorena pitanja. Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci, 25 (2), 223-243, preuzeto 27.06.2022. sa: <https://hrcak.srce.hr/18225>
27. Kešeljević, A. (2013), Global distribution and dynamics of economic freedom: Non-parametric approach. Economic Modelling, 33, 560-571
28. Kolaković, M. (2006), Poduzetništvo u ekonomiji znanja., Zagreb: Sinergija
29. Kuratko D., Morris M. i Covin, J. (2015), Corporate Entrepreneurship, preuzeto 27.06.2022.sa: https://www.researchgate.net/publication/319325216_Corporate_Entrepreneurship
30. Kutnjak G. (2010), Europska unija u funkciji poticanja i razvoja malog i srednjeg poduzetništva, Poslovna izvrsnost, Vol.4., No.2., str. 79-90.
31. Lungu, Anca & Claudiu, Mursa. (2021), ECONOMIC FREEDOM: LOOKING FOR ANSWERS IN THE ENTREPRENEURIAL ACTIVITY. Journal of Public Administration, Finance and Law, preuzeto 30.06.2022. sa: <https://www.researchgate.net/publication/357977428>
32. Michael D. Stroup (2007), Economic Freedom, Democracy, and the Quality of Life, World Development, Volume 35, Issue 1, Pages 52-66, preuzeto 28.06.2022. sa: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2006.09.003>
33. Nyström, Kristina. (2008), The Institutions of Economic Freedom and Entrepreneurship: Evidence from Panel Data. Public Choice. 136. 269-282., preuzeto 27.06.2022. sa: <https://www.researchgate.net/publication/5154827>
34. Olgić Draženović, Bojana; Preni, Violeta (2014), Razvoj tržišta kapitala u post-tranzicijskim zemljama EU // Financije nakon krize: forenzika, etika i održivost / Ćurak, Marijana ; Kundid, Ana ; Visković, Josip (ur.).Split: Ekonomski fakultet, Sveučilište u Splitu, str. 45-66

35. Pesciarelli E. (1989), Smith, Bentham, and the Development of Contrasting Ideas on Entrepreneurship. *History of Political Economy* 1 September; 21 (3): 521–536. Preuzeto 11.10.2022. sa : <https://doi.org/10.1215/00182702-21-3-521>
36. Rakow T. (2010), Risk, uncertainty and prophet: The psychological insights of Frank H. Knight. *Judgment and Decision Making*, preuzeto 16.10.2022. sa: <https://www.researchgate.net/publication/47630973>
37. Rusu, Sergiu & Florin Lucian, Isac & Cureteanu, Radu & Csorba, Luiela. (2012), Entrepreneurship and entrepreneur: A review of literature concepts preuzeto 28.06.2022. sa: <https://www.researchgate.net/publication/265397271>
38. Șimandan, Radu (2015), Free to Enterprise : Economic Freedom and Entrepreneurship in Romania. *The Romanian Economic Journal*. XVIII. Str. 87-100.
39. Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka ,S. (2004) – „Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom?“ , preuzeto 20.12.2022. sa: <https://www.cepor.hr/wp-content/uploads/2019/04/GEM2018zaweb.pdf>
40. Škrtić, M., Mikić, M. (2011), *Poduzetništvo*, Zagreb: Sinergija nakladništvo

POPIS TABLICA I GRAFIKONA:

Tablica 1. Tko je poduzetnik?	11
Tablica 2. Područja ekonomskih sloboda i elementi	18
Tablica 3. Komponente Ekonomske slobode svijeta (The Fraser Institute)	22
Tablica 4. Realan BDP po stanovniku NMS-a.....	29
Tablica 5. Ukupna ocjena ekonomske slobode prema Heritage-u	30
Tablica 6. Ukupna ocjena ekonomske slobode prema Fraseru	32
Tablica 7. Razina slobode trgovine Fraser.....	33
Tablica 8. Razina slobode poslovanja Fraser	34
Tablica 9. Stope nastanka, gašenja i preživljavanja poduzeća prema Eurostatu	37
Graf 1. Prosjek NMS	31
Graf 2. Slovačka GEM i Fraser	39
Graf 3. Hrvatska GEM i Fraser	40
Graf 4. Češka GEM i Fraser	41
Graf 5. Estonija GEM i Fraser	42
Graf 6. Slovenija GEM i Fraser	43
Graf 7. Rumunjska GEM i Fraser	44
Graf 8. Poljska GEM i Fraser.....	45
Graf 9. Litva GEM i Fraser.....	46
Graf 10. Latvija GEM i Fraser	47
Graf 11 - Mađarska GEM i Fraser.....	48
Graf 12 - Bugarska GEM i Fraser	49

Andrea Vrbanac

Kućna : Deanovečka ulica 37, 10040, Zagreb, Hrvatska

E-adresa: andreavrbanc@gmail.com **Telefonski broj:** (+385) 976448753

Datum rođenja: 01/03/1991 **Državljanstvo:** hrvatsko

RADNO ISKUSTVO

[06/2022 – Trenutačno]

Trade marketing asistent

Jamnica plus d.o.o.

Mjesto: Zagreb

Zemlja: Hrvatska

- operativna podrška
- realizacija prodajno marketinških aktivnosti
- obrada zahtjeva za QR cjenicima
- kontrola tiskanih cjenika (vizuali)
- narudžba POS materijala
- izrada plana instore promocija
- izdavanje gratis naloga za evente
- koordinacija izrade i distribucija promotivnih materijala

[12/2018 – 01/2022]

Opći i administrativni poslovi

Jamnica plus d.o.o.

Mjesto: Zagreb

Zemlja: Hrvatska

- izrada prodajnih naloga
- unos računa i odlaganje u arhivu
- preuzimanje, priprema i slanje pošte
- ispomoc pravnoj službi - priprema dokumenata
- unos i kontrola otpremnica
- Vođenje evidencije ulaza i izlaza djelatnika i gostiju
- Organizacija dvorana
- Izrada zahtjeva za narudžbu (SAP) i rad u DMS sustavu

[12/2020 – 01/2021]

Administrator

Udruga STRUJNI KRUG

Mjesto: Zagreb

Zemlja: Hrvatska

- podrška članovima udruge za kupovinu električnih vozila
- podrška članovima za servis i reklamacije
- povezivanje kupaca sa autokućama
- izrada računa
- vođenje web stranice
- izrada cjenika
- izrada anketnih upitnika za potrebe istraživanja
- upis novih članova
- informiranje o pogodnostima

[11/2018 – 12/2018]

Recepcionarka

Khao Sun

- Mjesto:** Zagreb
Zemlja: Hrvatska
- Organizacija i sastavljanje rasporeda rada zaposlenika
 - Recepcijski poslovi
- [03/2015 – 06/2019] **Suradnik u prodaji**
- NewYorker d.o.o.**
- Mjesto:** Zagreb
Zemlja: Hrvatska
- Rad na blagajni
 - Posluživanje kupaca
 - Briga o čistoći i urednosti prodajnog prostora
 - Otvaranje i deklariranje robe
- [01/2015 – 06/2015] **Pomoćna radnica u proizvodnji**
- Atlantic Grupa d.d. - Cedevisa**
- Mjesto:** Zagreb
Zemlja: Hrvatska
- Opremanje i pakiranje proizvoda
- [2012 – 2014] **Promotor**
- Optinova d.o.o. Ghetaldus, Živa voda d.o.o Aquaviva, Živi bar d.o.o. History Caffè Club**
- Mjesto:** Zagreb
Zemlja: Hrvatska
- promocija proizvoda
 - komunikacija s klijentima
 - organizacija rada kolegama
- [05/2010 – 08/2010] **Suradnik u prodaji**
- Magma d.d.**
- Mjesto:** Zagreb
Zemlja: Hrvatska
- Rad na blagajni
 - Posluživanje kupaca
 - Briga o čistoći i urednosti prodajnog prostora
- [08/2010 – 11/2012] **Voditeljica smjene u trgovini**
- NewYorker d.o.o.**
- Mjesto:** Zagreb
Zemlja: Hrvatska
- Rad na blagajni
 - Posluživanje kupaca
 - Briga o čistoći i urednosti prodajnog prostora
 - Priprema deklaracija, otvaranje i deklariranje robe
 - Nadzor nad radom cijelog prodajnog tima
 - Izrada rasporeda zaposlenika, vođenje ulaza i prijenosa robe
 - Unos promjena cijena i količine
 - Vođenje inventure

OBRAZOVANJE I OSPOSOBLJAVANJE

[2018 – Trenutačno]

Specijalistički diplomski stručni studij Ekonomika poduzetništva

Ekonomski Fakultet u Zagrebu

Adresa: Trg J.F.Kennedya 6 , 10000, Zagreb, Hrvatska

[09/2015 – 08/2021]

Preddiplomski stručni studij Poslovna ekonomija - smjer Trgovinsko poslovanje, titula - bacc.oec.

Ekonomski Fakultet u Zagrebu

Adresa: Trg J.F.Kennedya 6, 10000, Zagreb, Hrvatska

[2009 – 2011]

Ekonomist

Pučko otvoreno učilište Petar Zrinski

Adresa: 10000, Zagreb, Hrvatska

[2005 – 2008]

Frizer

Obrtnička škola za osobne usluge Zagreb

Adresa: 10000, Zagreb, Hrvatska

JEZIČNE VJEŠTINE

Materinski jezik/jezici: hrvatski

Drugi jezici:

engleski

SLUŠANJE B1 ČITANJE B1 PISANJE B1

GOVORNA PRODUKCIJA B1 GOVORNA INTERAKCIJA B1

DIGITALNE VJEŠTINE

Microsoft Word | Microsoft Excel | Microsoft Powerpoint | Outlook | Social Media | Microsoft Office | Google Docs | DMS | SAP - Online software for accounting. | Google Drive | Organizational and planning skills | Good listener and communicator | Decision-making | Team-work oriented | Responsibility | Motivated | Strategic Planning